

LA GRAMÁTICA CATALANA (1796-1829)
DE JOAN PETIT I AGUILAR: ESTUDI I EDICIÓ

Jordi Ginebra i Serrabou

Tesi presentada per a l'obtenció del Grau de Doctor, dirigida
pel Dr. Joan Solà i Cortassa

Universitat de Barcelona
Divisió VII
Facultat de Filosofia i Lletres de Tarragona
Departament de Filologia
abril de 1991

b) Qualitats del català

Petit fa alguna al·lusió a la naturalesa i qualitats pròpies de l'idioma, però es fa molt difícil intentar saber a què es referia.

1. En alguns casos utilitza adjectius inconcrets, que formaven part de l'arsenal de tòpics amb què els escriptors qualificaven les llengües quan volien lloar-les: parla de la "gràcia y suavidad" de l'idioma (p. 3v), de la seva "puresa, y suavidad" (p. 123v), etc.

2. En altres moments les seves afirmacions són més específiques -com ara considerar més d'acord amb la naturalesa del català certa terminació verbal (p. 201r)-, de vegades en consonància amb idees típiques del setcents català. Així, explica que la llengua catalana "tira sempre al laconisme" (p. 310v). I el defensa de l'acusació de llengua aspre (p. 56r) (30).

1989: 28-29), alguns escriptors catalans del XVIII no sols no trobaven perillós per a la seva llengua el recurs al lèxic castellà, sinó que ho consideraven un mitjà per enriquir-la i ennoblir-la. D'altra banda, Rossich (1987: 121-122) ha documentat que Vicenç Garcia, encara que sorprengui avui, fou considerat un model de puresa lingüística. Veg. també les reflexions de Solà (1989a: 20-26) sobre el lèxic d'aquests segles. Aquí hi ha, doncs, punts foscos que encara cal aclarir, i potser caldrà estudiar les idees dels catalans sobre els models de correcció lingüística des de perspectives i plantejaments nous. No estudiaré en aquesta tesi la teoria i la jurisprudència lèxica de Petit, que crec, però, que mereix un treball específic.

(30) Amb tot, aquestes afirmacions són molt escasses i el seu

3. Té també interès la seva idea que l'idioma català es caracteritza pels pronoms febles i que constitueixen el punt més difícil de la llengua (p. 7v).

4. Hi ha finalment una observació que sorprèn, i que hem de relacionar segurament amb el model de llengua que proposa, que és la declaració que el català és un idioma que progressa constantment (p. 3r). D'això, però, en parlaré en l'apartat següent (2.1.3.2).

c) Petit i els usos antiquats

Pel que fa als usos i trets lingüístics antics, cal advertir primerament que l'obra de Petit no ofereix cap reflexió sobre l'estat i característiques de la llengua en les diferents etapes històriques. El metge setcentista descriu i codifica un idioma d'ús i per a l'ús, i no s'entreté en disquisicions sobre el passat. Això no és cap obstacle, de tota manera, perquè de tant en tant apareguin observacions sobre usos o formes que Petit considera antiquades. Crec que fer una revisió d'aquests usos i formes pot ajudar a descobrir quina idea es tenia de la llengua antiga a l'època de Petit, i també pot contribuir potser a determinar trets o canvis de la llengua parlada d'aquella època.

1. Alguns d'aquests trets eren efectivament arcaics i havien

to és molt diferent del dels treballs d'Agustí Eura, Ignasi Ferreres o Antoni Francisc de Tudó. No crec pas que es pugui emmarcar Petit en l'apologisme setcentista català.

desaparegut de la llengua escrita, i Petit els podia haver trobat en llibres antics:

a) Les formes de primera persona del present d'indicatiu sense vocal final, que el metge vallesà qualifica de "modo de parlar [...] antiquad", que es troba en els "Autòrs antics, major-mènt Poetes" (pp. 52v, 221r).

b) Altres formes verbals com les de les frases "Encara que èll mir sa potencia", "Not girs en popa" (p. 221v), el gerundi faent (p. 245r) o els infinitiu trer (p. 241v) i faer (p. 245r) -i el corresponent substantiu faena (p. 245r), de fet viu encara avui en algunes zones del domini lingüístic-.

c) L'ús exclusiu d'e com a conjunció copulativa (p. 58r).

d) la contracció de per i per a davant d'article (p. 176v).

e) També qualificava d'abus dels antics usar les com a datiu plural femení (pp. 178v, 763r) (71).

f) D'altra banda interpretava que els textos catalans antics, si presentaven l on els moderns presentaven ll, era perquè "imitavan algunas vegadas á sa Mare" i hi volien representar de fet una lateral alveolar simple. No s'adonava, doncs, que podia representar una palatal.

(71) Recordem que Ballot (1813: 21) acceptava aquest ús, al meu parer -almenys en part- potser per la seva imperícia per distingir un pronom d'un article. De fet aquest ús, encara que no constatat per Badia (1981: 294), sembla que havia existit, si més no esporàdicament (veg. Forteza, 1915: 204).

g) Admetia també que en llatí i en català antic el dígraf ll representava una lateral alveolar geminada -i en català, a més, la palatal que també representava en temps de Petit-, però, curiosament, no veia que aquest so fos viu en el seu temps (p. 78r) (32).

2. D'altres, si bé eren fonamentalment usos antiquats, en rigor no havien desaparegut del tot dels textos:

a) Algunes γ en mots de procedència grega com ara syllaba (pp. 69v, 80r) -que Ullastra, en canvi, usava i prescrivia (veg. Ullastra, 1980: 251) i Anglès (1742: 373) també prescrivia-.

b) La utilització de la Ϸ -de la qual afirmava que antigament era ja poc freqüent, però en el seu temps "inusada" (p. 70r)-, que de fet encara era viva.

c) El possessiu llur (p. 184v-185r), que, si bé, segons informa Moran (1987: 310-311), al segle XVIII ja havia estat abandonat en la modalitat oral -almenys al Pla de Barcelona-,

(32) Dic curiosament perquè se sap amb relativa certesa que la lateral alveolar geminada era pronunciada encara durant els segles XVIII i XIX. Ullastra n'havia deixat constància (veg. Anguera, 1981: 69-70). Veg. també Moran (1987: 307). En algun cas Petit feia suposicions. Així, l'increment velar d'algunes formes del verb voler li feia dir que era "molt de pensar" que antigament es digués jo vulg en comptes de jo vull (p. 244r), afirmació que sorpren per la semblança d'aquesta forma amb la usual avui a València (vullc). També suposava (p. 247r) que podia haver existit un antic diure (per dir), forma que de fet és pròpia de l'alguerès -i esporàdica d'altres parlars- i que sembla que antigament va sur més general (al costat de dir, que es va imposar).

també s'usava encara en la llengua escrita (veg., per exemple, el text mateix que edita i estudia Moran, 1987). Petit no el rebutjava explícitament, però indicava que s'usava antigament, i ell no el feia servir.

d) Les formes verbals llijo (i lligir) i tixo (i tixir) (p. 260r) i els imperfets de subjuntiu del tipus amara (p. 198v), efectivament arcaics en els dialectes orientals, però vius llavors -com ara- en els parlars occidentals, i usats també llavors -al costat de les formes modernes orientals- en la llengua escrita.

3. En la consideració d'altres usos com a arcaïsmes -i potser també en la qualificació com a tals dels del paràgraf anterior- hi endevinem, però, un cert propòsit estratègic:

a) Feia constar que els noms i les formes verbals acabades en oclusiva velar s'acostumaven a escriure antigament amb h final -dich, crech- (p. 54v), quan en realitat, com se sap, aquest ús era ben viu a finals del XVIII (i es troba en Ballot i en autors de la Renaixença).

b) Assenyalava que s'havien escrit acabats en t els mots que calia escriure amb d final (p. 149v), però de fet també s'escrivien amb t a l'època de Petit.

c) També considerava "entèrament impropri" i "llejítima-mènt antiquad" (pp. 214v-215r) l'ús de ser com a auxiliar dels temps compostos actius de verbs intransitius, tret present

en textos del moment (veg. Puigblanch, s.d.: 165; que el considera normal); -al costat, però, d'haver- i que en la llengua oral ha arribat fins als nostres dies.

d) Considerava antiga la concordança del participi passat, que, si en alguns casos constituïa certament un arcaisme, en altres es trobava en la llengua viva, com assenyalava Petit mateix (p. 308r).

e) Qualificava mitg, desitg d'antic, davant uns suposats moderns mitj i desitj (però desaconsellables) i midj i desidj (correctes) (pp. 47r, 151r).

f) Vindre i tindre són considerats antiquats, però no valdre (p. 229r).

g) L'article personal en també es considera antic. El que es considera modern és el (p. 183v).

h) En un únic cas creia que una forma de fet més antiga que una altra era més moderna. Es tracta de "Dèu vos salve" i "Amau-vos", que preferia a "Dèu ús salve" i "amau-us" (p. 124v) (33).

Lògicament, hi ha altres trets arcaitzants usuals en la prosa del moment que Petit no qualifica com a tals, però que

(33) Potser en aquest cas la consideració històrica havia estat posterior a la tria personal. La fórmula Dèu vos salve, per la seva pertinença a l'Ave maria, era lògicament més freqüent que la corresponent amb el clíctic reforçat. En el segon cas, devia semblar a Petit més fàcil de pronunciar ameu-vos que ameu-us, expressió -aquesta darrera- que en tot cas devia pronunciar-se amb elisió o amb un suport vocàlic final.

pot pensar-se que els hi considerava per tal com apareixen en la seva gramàtica al costat d'altres de més moderns, que són els que ell tendeix a fer servir. Aquesta és una qüestió de la qual tractaré, però, en l'apartat següent.

2.1.3.2. Model de llengua. Fonts pràctiques

Quina llengua descriu Petit? En el títol mateix de la gramàtica es diu que es pretén ensenyar el català "conforme vuy se parla" (p. 1r). L'afirmació presenta una colla de problemes. Lògicament, no es pot relacionar amb la famosa polèmica sobre "el català que ara es parla" que es va desfermar a Catalunya en la segona meitat del segle XIX. Tampoc no pot vincular-se, si més no d'una manera directa, amb el "segun ahora se habla" de la gramàtica castellana del valencià Vicent Salvà, publicada per primer cop el 1870. De bon començament pot assegurar-se que Petit no volia pas reflectir exactament, d'una manera global, la llengua que es parlava col·loquialment. I això per diverses raons. Primerament perquè, com se sap, l'elevació de la llengua col·loquial general a la categoria de modèlica és un pas que, si no s'ha fet ben bé encara al segle XX, òbviament al XVIII era una idea implantejable. En segon lloc perquè la gramàtica normativa tradicional sempre ha proposat com a correctes uns models de bon parlar acostats a la llengua literària i diferents dels usuals en el registre col·loquial. En tercer lloc, perquè algunes de les propostes gramaticals de Petit són efectivament arcaïtzants i llibresques i, per tant, és segur que no les recollia del parlar vivent. I, finalment -i això té força

interès-, perquè el metge vallesà condemna de fet alguns usos que coneixia, i això, si d'una banda els mostra com a vius, de l'altra demostra que Petit no acceptava en conjunt tota la llengua parlada del moment.

Més aviat cal pensar, doncs, en una selecció d'aquesta llengua parlada, la que Petit devia considerar culta. De fet, com acabo de dir, el gramàtic setcentista condemna alguns usos, qualificant-los explícitament com a propis de la manera de parlar de la gent "plebea", i en prescriu d'altres, caracteritzant-los com a corresponents a la manera "erudita" de parlar (veg. 2.1.3.3).

Aquest recurs a l'idioma parlat suposadament culte té una altra justificació si tenim en compte la distància que forçosament havia de separar Petit dels clàssics de la llengua, si és que els coneixia. És simptomàtic que els pocs intents que hi ha a València en la mateixa època -com ara el d'Escorihuela- de fer literatura culta en català, de fer que sigui "capaz este idioma de cosas altas" ("Diario de Valencia", 1797, apud Fuster, 1989: 27) també recorrin al "lemosín moderno o como se habla en el día" (Fuster, 1989: 28). Potser aquests autors veien molt llunyà el català escrit culte que hauria pogut servir com a model per a la llengua de les funcions "altes". Joan Fuster (1989: 28-29) ha parlat recentment de la impossibilitat de l'escriptor català del XVIII d'accedir a uns clàssics.

De fet, la literatura ha tingut tradicionalment molta importància en la configuració de la llengua escrita culta de les nacions europees i, en definitiva, en la valoració d'aquestes llengües. Com he dit abans amb una frase de l'humanista italià Pietro Bembo, a Europa, des del Renaixement, una llengua que no té literatura ha tendit a no imputar-se com a tal. Això significa que si ens trobem amb una època d'una cultura que no disposa de clàssics, de models literaris clars, és normalment perquè aquesta cultura no els necessita, perquè no es troba en la conjuntura de poder -o voler- escriure amb la màxima dignitat literària i estilística -amb artifici-. I això s'esdevé habitualment en moments de crisi lingüística -que sempre comporta una crisi política-, moments en què la llengua d'aquella cultura queda reduïda fonamentalment a la seva funció estricta de comunicació. Les gramàtiques, llavors, codifiquen aquesta llengua merament instrumental i, per tant, s'acosten més a l'idioma parlat. De fet, Petit no indica en cap moment que pretengui ensenyar la llengua segons una tradició de bons autors (74).

D'altra banda, quins models literaris hauria pogut seguir Petit? Ballot pensava que el model de llengua era el dels autors del XVII. ¿Per què? Potser perquè el prevere barceloní, que coneixia bé la cultura castellana del moment, sabia que la Real Academia, si més no en la primera meitat del XVIII, creia

(74) Veg. per a tota aquesta qüestió Nadal (1989a: 62-64; 1989b: 239) i Gadea (1987: 185-186).

que la llengua castellana havia assolit la perfecció al XVII, i que per tant calia fixar aquesta llengua perfecta (35). Però Ballot no va saber trobar uns autors modèlics d'aquella època -difícilment ho hauria pogut aconseguir- i va estimar-se més basar-se en la tradició curialesca, amb la qual tampoc no sempre va saber ser coherent (36).

L'estat de coses no era millor una vintena d'anys abans, quan Petit va iniciar la redacció de la seva gramàtica. Amb tot, si no hi havia al segle XVIII una consciència precisa de clàssics literaris a l'estil dels de la llengua castellana, potser sí que hi havia una certa idea de la tradició escrita catalana, que no és ben bé el mateix. La idea d'una tradició escrita devia donar més flexibilitat a l'hipotètic gramàtic que la d'uns models clàssics precisos, i alhora el podia desorientar més. El codificador, l'escriptor i el mestre podien seleccionar sense necessitats constrictives i proposar com a models els llibres que s'estimaven més o que tenien més a l'abast, sense que això fos representatiu d'un estat d'opinió general. L'any 1748 Baldini Rejach (1748: 56) proposava com a

(35) Segons Lázaro (1949: 215-216), més tard, per influència del neoclassicisme francès, la Real Academia va incorporar la idea de la necessitat d'un segle d'or i es va decantar pel XVI, circumstància que va fer revivre la idea que tot el que s'escrivia posteriorment era corrupció i que va fer néixer l'odi al Barroc. Algunes de les afirmacions de Lázaro han estat contestades per Fries (1989).

(36) Segarra (1987: 20-26 i passim) ha explicat les dificultats amb què Ballot es va trobar per aconseguir aquest model de llengua i la seva incapacitat per resoldre-les satisfactoriament. Totes les afirmacions d'aquests paràgrafs haurien de ser matisades, però, a la llum de les recerques de Rossich (veg. Rossich, 1979, 1987) sobre la tradició escolar manuscrita i les poètiques catalanes dels segles XVII-XVIII.

models, per ensenyar eloqüència catalana als minyons, els llibres Exercici del Christia, de Josep Ullastra, i Foment de Pietat del doctor Josep Llord. ¿Hauria estat d'acord Petit a recomanar els mateixos llibres? ¿Li hauria semblat natural? (37). Potser sí que els llibres de devoció que assolien una bona difusió, juntament amb els textos escolars com ara el Fra Anselm (del qual cita una frase com a exemple de construcció amb hom, p. 195r) o el Pelegrí, conformaven un model de llengua escrita que era tingut en compte per qualsevol català que es posava a escriure. Petit, referint-se a la solució de representar només amb una x (sense la i prèvia) el so palatal fricatiu sord, assenyalava que "són molts els llibres catalans clàssics escrits així" (pp. 47v-48r), i en un altre moment explicava que "Aquesta es la Llista dels Signes Ortogràfics més-usats en els Llibres catalans, escrits desde lo añ 1600 fins ara" (p. 83r). ¿Es referia principalment a aquesta mena de llibres? Aquesta es una pregunta que ara no podem contestar.

A banda d'aquesta hipòtesi, el fet és que ara per ara només podem constatar aquesta absència de models clàssics i alhora aquest sentiment -feble, però- d'una tradició escrita. Potser

(37) L'Exercici del Christia d'Ullastra, imprès per primera vegada sembla que el 1733, va constituir un èxit i va ser repetidament editat fins al segle XIX (veg. Rubió i Balaguer, 1986 [1949-1958]: 51-52). El Foment de Pietat, conjunt de meditacions escrites, segons que informa Rubió, en llenguatge castellanitzat i familiar, va ser editat per primera vegada el 1693 i va tenir també molt èxit popular (veg. Rubió, 1985 [1949-1958]: 84).

això darrer va fer que Petit se sentís més lliure per abandonar certs usos i per introduir certs trets de la llengua parlada. En consonància amb això, el "conforme vuy se parla" del gramàtic vallesà es fa més explicable. La seva gramàtica ensenya la llengua per a usos formals però diferents de l'alta literatura, i aquesta llengua, per tant, no basada en uns models literaris clàssics -i no consteta per aquests models-, és lògic que s'acosti relativament a la parlada.

Hi ha altres raons, que ja han anat apareixent, que de fet ho confirmen. Per exemple, que Petit pretengués també afavorir l'adquisició del llatí i castellà i, d'una manera general, el fet que es tracti d'una gramàtica didàctica que parteix precisament de l'idioma del lector. El caràcter de llengua instrumental que implica aquesta condició fa pensar també que s'havia d'acostar a la llengua parlada o, almenys, que havia de codificar una llengua fàcil i operativa. Hom pot pensar, a més, en la idea de naturalitat i claredat que difonia el neoclassicisme del moment, i en la idea de Petit que les llengües progressaven amb el temps (38).

Tot això constitueix el conjunt, diguem-ne, de dades exògenes a la descripció gramatical de Petit amb el qual, al meu parer, pot explicar-se i entendre's el "conforme vuy se

(38) Lázaro (1949) i Breva (1985) consignen com a típic del XVIII l'intent de fixar una llengua passada que es considera la modèlica. Però sembla que també hi havia un corrent que creia que les llengües milloraven constantment. Puigblanch creia efectivament que la llengua antiga no era pas millor que la moderna (veg. s.d.: 166). Veg. també una opinió de Capmany en aquesta línia a Rafanell (1990: 295).

parla" del títol de l'obra. Hem de recórrer també, lògicament, al contingut de la descripció. És cert que la gramàtica descriu la llengua parlada del seu temps? En el treball de Petit es nota l'esforç per acostar-s'hi i tenir-la en compte. Pel que sabem, s'hi acosta força més que les de la seva època, és a dir, que les d'Ullastra i Ballot. Petit assenyala el caràcter arcaïtzant o antiquat d'alguns usos formals i gràfics, i consigna i defensa les formes reforçades de l'article, el perfet perifràstic, la geminació d'oclusives velars davant de lateral, la forma reforçada dels pronoms febles -i les epentètiques dels tipus "ens-àla dōnan"-, el clític li amb sentit possessiu (li sóc pare) i altres trets de la llengua parlada. Lògicament, acostar-se a la llengua parlada també volia dir, com es comprova amb un simple cop d'ull a la gramàtica, acostar-se a un idioma força castellanitzat.

Això significa que Petit es deslliura plenament de tots els trets arcaïcs ni dels que perpetuava la tradició escrita. Petit rebutjava algunes formes i usos no vius i algunes grafies tradicionals, però no pas tots. És molt difícil saber amb quins criteris destriava. Considerava que alguns trets eren precisament els correctes, i n'hi havia d'altres que els donava al costat de les formes modernes. Potser un cert respecte a la tradició o la voluntat mateixa de fer una descripció exhaustiva de l'idioma ho provocava. Això produeix sovint la sensació que la gramàtica de Petit és un catàleg immens de formes lingüístiques. Però potser, al capdavall, això és un reflex del poli-

morfisme de l'època i converteix l'obra de Petit en la descripció gramatical de la llengua dels segles XVII-XVIII, també en tot allò que tenia de castellanitzada.

A més, la dependència de la gramàtica llatina no només afectava la teoria, sinó també les solucions pràctiques, fonamentalment en sintaxi. Una bona colla de pàgines d'aquest capítol es dediquen a traslladar al català estructures llatines (veg., per exemple, la descripció dels correlatius -p. 353r-), que sabem que no podien pertànyer a la llengua parlada i, sobretot, que Petit tampoc no ho podia pensar. Finalment, l'aplicació teòrica d'un fenomen -en Petit com en gairebé tots els gramàtics- de vegades l'obligava a presentar-lo d'una manera analítica que, òbviament, era diferent de la parlada i també de l'escrita i, lògicament, el metge vallesà no podia pas pretendre que hi pertanyés (39).

2.1.3.3. Altres aspectes

a) Autoritat lingüística de la Reial Acadèmia de Bones Lletres

Encara que he parlat de les fonts doctrinals de la teoria gramatical del treball de Petit, i de les obres o llibres d'on podia haver obtingut alguns dels trets o formes de la llengua que codificava en la seva gramàtica, no m'he referit al fet si Petit pensava que en la seva època hi havia alguna institució que posseïa l'autoritat en matèria de codificació lingüística

(39) Em refereixo a seqüències com Pere ama a mi (p. 326r), que Petit presenta per explicar l'acusatiu.

catalana. Fa l'efecte que, potser per una associació espontània amb la Real Academia Española -en rigor no afavorida pas pel caràcter fundacional de tots dos organismes- i per la relativa atenció que havia dedicat a la llengua catalana, els escriptors i erudits del XVIII se sentien inclinats a pensar que qui posseïa aquesta autoritat era la Real Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Això pot desprendre's d'uns mots del discurs d'ingrés en aquesta institució d'Antoni Francesc de Tudó (veg. Comas, 1967-1968: 230, 236), o d'un discurs de 179 d'Antoni Alegret (1797: 1).

En el cas de Petit això és clar, i sembla que en general tenia una gran veneració no solament a la Real Acadèmia com a corporació, sinó a tots aquells que n'eren membres. Petit mostra l'autoritat que tenia per ell aquesta institució en matèria de morfologia lingüística amb el fet de concebre la idea de lliurar-li la seva gramàtica (p. 70), de considerar el "Trilingüe" que li era oficialment de l'acadèmia, però a qui n'eren membres els autors- el millor diccionari català (p. 70) i d'afirmar que els membres d'aquesta institució eren "els Verdaders Chiricos del Idiome Català" (p. 70). A més, dues vegades (pp. 84v, 97r-98v) va referir-se a "solucions" de la Real Acadèmia en matèria ortogràfica, que Petit de fet obtenia de l'assaig de Mora publicat a Origen, Prograssos (1756), que no tenia pas, de tota manera, intenció normativa.

b) Variació geogràfica de la llengua

Un altre aspecte que potser cal fer notar també és que no hi ha cap referència en tota l'obra a l'extensió i límits de la llengua. No podem saber, doncs, què pensava Petit de l'idioma parlat al País Valencià, Mallorca o el Rosselló. Tampoc no hi ha gairebé al·lusions a la variació geogràfica del català. N'he trobat solament tres:

1. En la primera Petit afirma que pronunciar mija per mitja constitueix una expressió "montañesa" (p. 47r). Però no en diu res més.

2. En la segona explica que a la Segirra es diu "anemnon" en comptes d'"anèm-nos-èn", i "naltres" i "valtres" en comptes de "nosaltres" i "vosaltres" (p. 114v). Potser ho recordava dels seus anys d'estudiant universitari a Cervera.

3. En la tercera fa saber que "En algunas terras molt distants de la Capital" (p. 197r) utilitzen quin en lloc del relatiu qui (i que quin, en "estas" [les terres no distants de la capital], s'usa només com a interrogatiu i admiratiu), afirmació que, sobretot, demostra que Petit volia descriure efectivament la llengua de Barcelona i la seva rodalia (on cal incloure el poble on ell vivia).

c) Parla "plebea" i parla "erudita"

L'últim punt que comentaré, al meu parer de gran interès, són les al·lusions a la variació diastràtica de la llengua. Certament sabem molt poques coses de l'estat d'aquesta qüestió

en el transcurs de l'idioma: través del temps, i també de com els prejudicis que s'hi relacionen han pogut condicionar el desenvolupament de la història de la llengua. Sabem també, però, que aquests prejudicis han existit ja des d'antic, com ho va provar el preciós document que va descobrir Badia i Margarit ara fa quaranta anys. És per això que qualsevol indicatiu o referència sobre el tema és important. D'altra banda, els aspectes lingüístics de la Catalunya dels segles de la Decadència relacionats amb la variació i prejudicis socials han estat considerats i estudiats sobretot en relació al castellà. S'ha parlat molt poc, en canvi, de les idees que podien tenir els catalans sobre les diferències dialectals i socials en el si de la pròpia llengua, i de si, malgrat la situació de subordinació del català, hom acceptava -o entenia que existia- un cert model català de bon parlar i, doncs, un cert acord social en l'admissió oral d'uns trets i el rebutj d'altres.

En el nostre cas es pot afirmar que el metge vallesà Joan Petit -les dades no són abundants però sí suficients- contraposava un parlar català alt a un de baix, contraposició que expressava amb la dicotomia erudit-plebeu (o vulgar). Ullastra (1747: 8, 328) també s'hi havia referit i amb els mateixos termes. És clar que, mentre no tinguem altres dades, sempre es podrà pensar que els trets que Petit assignava a cada extrem d'aquesta dicotomia podien ser tributaris dels seus gustos personals, però també es pot pensar que a finals del XVIII, si més no al voltant de Barcelona, hi devia haver un model de bon parlar -més o menys clar, més o menys explícit-

he Amad, Tu has Amad", però que s'havia fet concordar antigament i que "áduc se-èn troba algun rastre entre la gènt plebéa" (p. 308r). En un altre moment, però, dóna com a possible, sense fer-ne cap comentari, allò que abans havia condemnat: jo l'he citada (al costat de la forma sense concordar) (veg. p. 347v). Potser una distracció el va traïr, fent-li escriure el que considerava plebeu. Potser, amb tot, no condemnava pas la concordança amb un clític acusatiu que precedís el participi, sinó la concordança, diguem-ne, catafòrica, del tipus he escrita una carta.

3. Fa constar que "en las conversas de la gent ordinária ás diu ab molta frecuencia: Si plovía feria bon tèmps", ús que Petit considera impropri i que vol veure substituït per si ploqués (p. 200v).

4. Explica que alguns catalans utilitzen "contra tótas las Regglas gramaticals" (p. 348v) el verb ser com a auxiliar dels temps compostos actius dels verbs intransitius.

5. Afirmar que alguns noms masculins plans acabats en vocal -en concret, home, orde, cove, jove, marge (= marge), vime (= vímet) i ase- fan el plural en ns. "Nó obstant, mólts Hómens de molta fi úra diuen: Homes, Ordes, Coves" (p. 170v).

6. Menys interès, té, en canvi, la indicació, sense més explicitació, que hi ha interjeccions "indecènts que déuen evitar-se" (p. 319v).

Amb aquestes dades no podem fer cap hipòtesi ara per ara sobre aquest suposat model finisetcentista de bon parlar, tret de la hipòtesi que aquest model efectivament existia i, en tot cas, que rebutjava els pocs trets que hem trobat bandejats per Petit. Caldria aplegar moltes altres dades i informacions. Per la importància del tema, de tota manera, crec que no en podem menystenir cap, per insignificant que sembli. Aquests passatges de Petit, doncs, hauran de constituir una contribució per a l'elaboració d'estudis més complets i hipòtesis més riques. Potser descobrirem, a la llarga, que aproximadament mig segle més tard els primers escriptors de la Renaixença van servir-se d'un llenguatge pouat en part en una certa tradició de correcció oral -o que s'hi van oposar-, i també en què consistia aquesta tradició.

2.2. Fonètica

2.2.1. Precisions generals

No podem exigir a cap gramàtic setcentista una presentació dels fets fonètics pròpia d'èpoques posteriors, ni avaluar-lo fent paleses a cada moment les mancances de la teoria de què se servia. Tampoc no podem demanar-li que ens proporcioni allò que ni ell mateix va pretendre proporcionar a ningú. Al meu parer, cal tenir presents, per tant, els següents fets. Primerament, que l'objectiu principal de la major part dels gramàtics, ortògrafs i prosodistes tradicionals és ensenyar -i molt sovint només assenyalar- una pronúncia determinada que es considera la correcta. La descripció -tècnicament encertada o no- d'altres pronúncies hi pot aparèixer, però sempre amb una importància secundària i, per tant, sense que sigui el fruit dels principals esforços expositius dels autors.

Segonament, cal adonar-se d'un fet elemental que, si no es té en compte, pot fer-nos construir una crítica que repeteixi afirmacions generals excessivament masegades. Em refereixo a la dificultat, no ja de descriure sons, sinó simplement de designar-los, d'assenyalar-los, sense un alfabet fonètic. Els idiomes que disposen d'un nombre de sons tipificables que s'acosta al nombre de lletres que utilitzen, poden fer servir una lletra per designar cada so, i la dificultat, per tant, es redueix. Però aquesta correspondència no és exacta en cap llengua. Com

podem "anomenar" set o vuit sons vocàlics si només tenim cinc "lletres" vocals? És per això que l'afirmació comuna que els gramàtics anteriors al segle XX confonien so i grafia d'una manera sistemàtica, tot i que sovint és innegable en línies generals, cal matisar-la i explicar-la.

En tercer lloc, hem de tenir en compte el dinamisme que ha proporcionat a la moderna fonologia el concepte de fonema, tot i que alguns problemes que se'n deriven no hagin estat resolts encara del tot. Examinant textos prosòdics i gramaticals tradicionals hom s'adona de la complicació que representa qualsevol intent d'establir la fonètica funcional d'un idioma sense utilitzar aquesta noció. Les reflexions i observacions dels autors, moltes vegades encertades i fetes amb perspicàcia, parteixen sempre aquesta servitud.

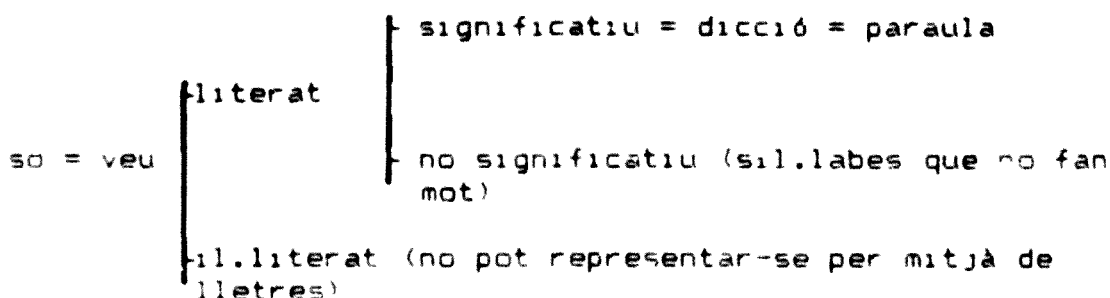
Juntament amb això, d'altra banda, la mateixa acusació que es fa als autors tradicionals de confondre so i grafia perd part del seu fonament si hom s'adona que, en rigor, la "lletra", per ells, és una unitat bastant més abstracta que no pot semblar a primer cop d'ull. O, per ser més precís, que al costat d'una noció primària de lletra (un a simple signe representatiu d'un so) hi trobem -potser més sistemàticament- un concepte de lletra prou complex que transcendeix l'anterior. La lletra de la gramàtica i ortografia tradicionals és no sols -ni sempre- un element vicari, supletori, sinó una unitat d'una certa substancialitat que, d'una manera o altra i amb totes les reserves que calgui, hem d'acabar emparentant nocionalment amb

per arribar a les lletres, si bé, com també era freqüent, un cop instal·lat en el terreny de les lletres, deixava de banda sovint alguns dels punts de partida, no tant -o solament- per un problema teòric d'inconseqüència, com per una raó pràctica d'exigència pedagògica. Amb tot, pot assegurar-se que Petit, a diferència de la majoria d'ortògrafs i gramàtics escolars del moment, gairebé sempre va ser conscient que el pla gràfic i el fonètic eren diferents i, per tant, va referir-se a cada un d'aquests plans recordant aquesta distinció.

Petit comença explicant que de la boca dels animals racionals i irracionals en surten dues menes de so, el "sonido illiterad" i el "sonido literad" (p. 8r). El primer és el que "no pod escriurer-se, ni imitar ab lletra ó llettras, com són els Siulets, y Gemegs humans, y tótas las Veus dels animals irracionals", i el segon el que "és pod escriurer ó imitar ab alguna lletra ó llettras" (p. 8v), el qual surt només "de la boca dels hòmens y donas". Aquesta gran divisió entre les dues menes principals de sons no era habitual en les gramàtiques d'orientació didàctica, però sí que podia trobar-se, amb lleugeres variacions, en textos més ambiciosos o de caire més especulatiu. De fet ja en la Poètica (cap. XX, p. 26 de l'edició que utilitzo) Aristòtil havia distingit entre els sons indivisibles intel·ligibles -que no és el mateix que significatius- i els sons indivisibles dels animals, que no podia considerar intel·ligibles i tampoc, per tant, elements de la

dicció (2).

Per Petit cada so "literad" equival a una síl.laba i, per tant, necessàriament a una vocal com a mínim. Dit altrament: so "literad" és allò que es pot pronunciar sol, és a dir, una síl.laba, i allò que es pot pronunciar sol és sempre una vocal, la qual pot anar acompanyada de consonants. Aquests sons "literads" o síl.labes poden ser significatius o insignificatius, en funció de si tots sols constitueixen "dicció" o "paraula" o de si són simples síl.labes sense significat associat, útils per formar paraules polisil.lábiques (veg. pp. 8r-8v):

La distinció entre vocals i consonants és feta, doncs, com era tradicional des dels alexandrins, en funció de la síl.laba. Sons vocàlics són els que "per si sols, sens ajuda de Sonido Consonant, fan veu literada ó Silaba" (p. 10r), mentre que els que "la fan unids á Sonido Vocal ó Vocals, és diuen Consonants" (ib.) (3). El criteri síl.làbic, com veurem més tard, és pre-

(2) Crec que podem interpretar l'e pressió so intel.ligible amb un sentit semblant que el que té l'e:pressió "sonido literad" de Petit, és a dir, so susceptible de ser normalment interpretat com a unitat o element i representat per una lletra.

(3) L'explicació de la diferència entre vocals i consonants és de fet molt semblant a la que presenten, d'una manera constant i amb menys variacions que no hi ha en comparació amb altres conceptes, la majoria de gramàtiques europees des de Dionís de

sent en gairebé totes les pàgines que Petit dedica a temes fonètics i ortogràfics, i li serveix per establir altres denominacions com ara vocal simple i vocal composta i consonant simple i consonant composta, i per tractar els diftongs partint sempre del so i no de les lletres (veg. pp. 45v i ss.), i en això Petit sí que s'aparta de les gramàtiques més comunes del moment, que no feien servir aquestes denominacions o que, en parlar dels diftongs, es referien normalment a les lletres i no al so. Un cop establert què és síl·laba i què vocal i consonant, ja pot passar a parlar de les paraules o, com les anomena més normalment, diccions, que són les "Veus catalanas literadas, significativas y compositivas" (p. 8r; veg. també 8v) i que estan formades de síl·labes, bé d'una de sola -i llavors tenim "Diccions Mono-silabas"-, bé de més d'una -i llavors tenim "Diccions Poli-silabas"- (p. 11r).

Un aspecte de cert interès de la gramàtica és, com ja he indicat, la inclusió d'un capítol dedicat a l'ortologia i, per tant, principalment a la descripció i presentació dels sons i només subsidiàriament a la descripció i presentació de les lletres. De fet el capítol és molt breu, i el de l'ortografia, dedicat principalment a ensenyar les lletres i només subsidiàriament els sons, és molt més extens. Ara: això permet a Petit

Tràcia. Hom pot veure Robins (1977: 41-42) -que recull l'explicació del de Tràcia- i Nebrija (1650), Velazgas (1531), Alvarez (1575), i, de l'època de Petit, RAE (1771), Ullastra [1743] i Ballot (1796). Cal fer notar que es tracta d'una explicació netament funcional, i que, amb diferència de pocs matisos, continua vigent avui.

ser una mica més explícit i coherent amb les nocions bàsiques explicades al començament sobre el so, la síl·laba, les vocals i les consonants, i no haver de passar directament, amb un tall sobtat com fan les gramàtiques del moment, a l'explicació de les lletres. Petit intenta així oferir en primer lloc la llista de sons catalans -vocàlics i consonàntics- i les seves posicions potencials en la síl·laba, i no haver d'anar-s'hi referint exclusivament a mesura que es va presentant l'ús i valor de les diferents lletres (4).

Ara bé, com he dit abans, el gramàtic de Sant Feliu no disposava d'una terminologia particular per referir-se als sons diferent de l'emprada per referir-se a les lletres, i és per això que els noms que donava als sons eren els mateixos noms que donava a les lletres, i això pot fer pensar que ho confonia. Tanmateix, si hom llegeix amb cura el capítol de l'ortologia s'adonarà que això no s'esdevé, i que Petit disposa d'alguns recursos per fer saber en cada moment si es refereix a

(4) Potser la gramàtica de Petit és l'única gramàtica catalana de tota la història que presenta l'ortologia com a part de la gramàtica. Això a banda, no era tampoc normal fer-ho en aquell moment, i pot dir-se que no ho ha estat mai. Sembla que cap de les vint-i-nou gramàtiques espanyoles de 1492 a 1626 que estudia Ramajo Caño (1987) conté aquesta part, ni cap de les trenta-set entre 1771 i 1847 que estudia Gómez Asencio (1981), i només sis o set de la setantena entre 1847 i 1920 que estudia Calero Vaquera (1986). Potser això s'explica -com em suggereix Solà- perquè l'ortologia, en tot cas, pertanyia a l'ensenyament primari, i, en canvi, no hi pertanyia la gramàtica. Això no vol dir, lògicament, que Petit no partís de res. És probable que obtingués la idea del Prontuario orthologi-graphico (1743) de Pere Màrtir Anglès, on orthologi-graphico vol dir ortològic i ortogràfic. A més, hi havia també, com he dit abans, algunes "ortologies", per bé que castellanes, publicades al país (vegeu Marcet-Solà, Rep.). La circumstància que Petit elabori una obra unitària també pot explicar que hi inclogui aquesta part.

sons o a lletres.

Un d'aquests recursos -encara que, com diu ell explícitament, no original seu- consistia a distingir entre lletres i síl.labes "Materials, ó escritas" i lletres i síl.labes "Formals ó Sonidos Literads, representads per èllas [per les materials]" (p. 9r; veg. també pp. 10v-11r, 12r i 13v) (5). Un altre recurs era distingir, a partir de la lletra, els conceptes de figura i valor, com era també tradicional (veg. pp. 63r, 78r-78v i altres). Figura era, en una lletra, la forma del signe, de la grafia, i valor el so tipificat que es feia correspondre amb la lletra. Així, la lletra que representa en català el so latent palatal era considerada doble en la figura però senzilla en el valor.

Petit, doncs, com havien fet abans Nebrija i altres ortògrafs i prosodistes espanyols com ara Venegas, feia descripció fonètica amb termes ortogràfics, els quals li servien també, posteriorment, per fer descripció ortogràfica estricta. Això no vol dir, lògicament, que hagués aconseguit una descripció e clisivament articulatòria o acústica dels sons catalans. Petit va descriure articulatòriament els sons, però, en darrera

(5) Petit devia haver obtingut la idea de Pere Màrtir Anglès (1743), que feia aquesta distinció. Cal afegir que aquesta manca de recursos sovint estrictament terminològics el podia fer caure en contradiccions que hom descobriria que no són conceptuals sinó també estrictament terminològiques, com ara afirmar que cada síl.laba és un "sonido literad" (p. 13v i altres) i, a la vegada, que pot constar de més d'una vocal i de més d'una consonant -de més d'una lletra formal-, és a dir, en definitiva, de més d'un so (veg. pp. 8v-9r, 10r-12r, 13v-14r).

instància, havia de proposar com a única forma de conèixer-los i reconèixer-los "la Viva Veu dels Srs. Mestres" (p. 11v). Segurament no hi havia altre sistema en aquell moment, sobretot si tenim en compte una vegada més que la seva gramàtica no anava adreçada a especialistes sinó a nois que aprenien la llengua.

Si l'ortologia era la part de la gramàtica dedicada a ensenyar "la essencia y el número dels Sonidos humans Literads" i l'"Art de pronunciar bè, y de ben-formar els deguds sonidos literads" (p. 8v; veg. també pp. 9v-10r), l'ortografia era la part dedicada a ensenyar a "escriure bè y corregta-mènt totas las Lletras, Sílabas, Diccions y Oracions", és a dir, a "saber proporcionar las Lletras, Sílabas, Diccions, y Oracions gramaticals Materials ó Escritas, á las Formals ó Pronunciadas" (p. 11v), de manera que, un cop escrit el text, hom pogués llegir-lo i, doncs, hom pogués "saber donar á cada Lletra Material, Vocal, ó Consonant; á cada Sílaba material, Mono-lítera ó Poli-lítera; á cada Dicció material, Mono-sílaba, o Poli-sílaba; y á cada Oració gramatical de pocas ó móltras Diccions materials, els deguds Sonidos Literads" (p. 12r). D'aquesta manera Petit, al meu parer, relacionava amb precisió so i grafia i feia constar que entenia que les lletres -les seves "lletres materials"- eren signe dels sons o, dit amb paraules seves, "certs Señals representatius dels Sonidos Simples Vocals, ó Consonants" (p. 12r).

Un cop arribat aquí el metge vallesà feia notar que, en

opinió seva, en la llengua havia d'haver-hi, d'acord amb la "naturalesa" i la "rahò" (p. 12v), una correspondència precisa entre signe i so bastida a partir de la pronúncia i, per tant, que les "lletres materials" havien de fer-se correspondre a les formals d'una manera exacta i unívoca. Aquest criteri, que no va reeixir a posar en pràctica correctament en part per ignoràcia d'algunes qüestions fonètiques i en part per condescendència conscient amb la tradició escrita del país, és el que fa que l'ortografia del seu text sorprengui tant i que Segarra (1985b) hagi situat Petit entre els ortògrafs reformistes del setcents català.

Petit es va servir d'un passatge de l'Ortografía de la lengua castellana (1792: 3-4) de la Real Academia Española, que va transcriure traduït (veg. p. 12v), per argumentar, tot fent notar que en els idiomes vulgars hi havia desajustament entre el so i la grafia, que l'ideal fóra que "no hauria de haver-hi Llettra, que no tingués son distint Sonido; ni Sonido, que no tingués sa diferent Llettra" i, per tant, "que se habia de escriurer com se parla" (p. 12v). Ara: així com l'Academia havia parlat d'això com a aspiració purament especulativa que ella de fet no assumia, ja que en l'ordenació pràctica d'una llengua afegia, al principi de la pronunciació, els principis de l'ús constant i el de l'origen (veg. RAE, 1792: 2-13), Petit no feia esment d'aquests dos darrers principis i es limitava a proposar, després d'indicar els desajustaments que hi havia al seu parer en la tradició escrita catalana, una ortografia que grosso modo podem qualificar de fonètica.

Com he dit a l'inici d'aquest treball, però, no exposaré quina era aquesta ortografia suposadament fonètica, sinó que em limitaré a presentar com veia Petit els sons concrets de la llengua catalana. Amb tot, com veurem a continuació, de vegades la mateixa tradició ortogràfica el va enganyar i el va dur a sostenir distincions fonètiques no reals o a identificar sons que de fet eren -i són- diferents.

2.2.2. Vocalisme i accents

Petit distingeix entre "sonidos vocals simples" i "sonidos vocals compostos" (p. 10r). Els compostos -dels quals tractaré més endavant- són els diftongs i els triftongs. Els sons vocàlics simples també són anomenats "lletres vocals formals", i els compostos "sílabas vocals formals" (p. 11r). Com he dit, Petit disposava, per designar els sons vocàlics, de les lletres de l'alfabet llatí, i és amb aquestes lletres que en fa l'inventari. Així, indica que en català hi ha cinc sons vocàlics simples, els que corresponen als signes a, e, i, o i u.

A més de fer la relació dels cinc sons vocàlics de què, al seu parer, disposava la llengua catalana, Petit va realitzar una breu descripció articulatòria d'aquests sons. Així, la a "se pronuncia obrint bé la bôca, aplanand la llengua, y donand á la gargamella la major obertura, que se acostuma parland, com ho enseña la viva veu del Sr. Mestre; per lo que aquesta lletra Vocal es gutural" (p. 49v); la e "representa un Sonido Gutural Clar ó Mediá" (p. 57v); etc. (veg. pp. 57v, 64v i 67v). Encara

que fer una descripció articulatòria dels sons vocàlics -deixant de banda si era poc o molt rigorosa- no era una novetat en aquell moment, el fet és que tampoc no era excessivament corrent, sobretot en les gramàtiques (6). En la història de la gramàtica catalana va ser Petit el primer a intentar-ho, si no incloem en aquesta història Anglès, que també ho va fer. El que en va dir Ullastra no pot considerar-se ni una breu descripció, i Ballot no ho va intentar. Potser Petit s'hi va aturar més pel coneixement que devia tenir, com a metge, dels òrgans de la fonació.

A banda d'enregistrar els cinc sons vocàlics al·ludits, «Es va adonar Petit que en català les lletres e i o, en posició tònica, representen, cada una, dues vocals de timbre diferent». Cal respondre que sí, si més no si deixem de banda la qüestió de la tonicitat, i això malgrat el que acabem de dir sobre el nombre de vocals. De fet ja hi havia, entre els gramàtics i ortògrafs catalans, una certa tradició de consignar el fenomen de l'existència de dues "e" i dues "o". Carles Ros, Ullastra, Ballot, hi havien fet referència. Un problema diferent és si la conceptualització que n'havien fet era l'adequada, o si havien estat capaços d'entendre'l bé. En aquest tema, com en tots els de fonètica i més en general com en tota la gramàtica, el pes de la tradició terminològica llatina i de l'ortografia s'hi feia sentir molt, no pas precisament per ajudar a una descripció més clara.

(6) Era més freqüent en els sil·labaris, ortologies i en alguna ortografia.

Per entendre com és possible que un gramàtic del segle XVIII notés aquesta diferència però alhora no la fes palesa en el seu inventari de vocals, és necessari estendre's en l'explicació d'una part més àmplia de la seva doctrina fonètica. Ja he dit que no era fàcil alliberar-se del pes de la tradició gramatical ni del prestigi -i els enganys- de l'ortografia. Pensem, per exemple, com ja he indicat, en el problema -elemental però no pas fàcil de resoldre- de disposar d'una mateixa lletra per designar dos sons diferents. Petit va pensar que podia explicar -com havia fet abans Carles Ros, si bé amb un estil molt diferent i sense que això impliqui cap dependència- el que avui sabem que és una diferència de timbre mitjançant el recurs a la teoria de l'accent. Com que no podia considerar-les dues vocals distintes, per ell la [e] i la [ɛ] eren dos "tenors" diferents del so de la vocal e.

Petit anomenava tenor d'una vocal, seguint una llarga tradició, el que solia anomenar-se -i encara s'anomena-, a més de tenor, to o accent, és a dir, les diferents pronúncies d'una vocal en funció de l'entonació dels mots en què es troba (7).

(7) Aquesta definició és volgudament inexacta. He parlat d'entonació per referir-me al contrast accentual que té lloc en el si d'un mot. Aquest contrast, és a dir, el fet que en un mot hi hagi una síl·laba realçada per damunt de les altres, s'aconsegueix, com se sap, per diferents mitjans: l'augment de la intensitat, l'elevació del to o la perllongació de la durada (o per la combinació de més d'una d'aquestes magnituds). Això depèn de cada llengua. Per tant, el que la síl·laba accentuada produeix en el mot no és, necessàriament, una corba d'entonació, sinó que pot ser també una corba d'intensitat o, si es permet l'expressió, una corba de quantitat. Es considera que en una llengua com el català l'accent és d'intensitat, però

Recordem que la prosòdia és definida com la part de la gramàtica "que ensenya quin Tó, ú Tenòr és deu donar á la única Síllaba dels Monn-sílabbos, y á cada una dels Poli-sílabbos" (p. 101v). En establir que la diferència entre vocals obertes i tancades era una diferència de tenor o accent, el gramàtic vallesà es creava un problema nou: la identificació entre canvi de timbre i canvi estricte de to. Dit amb altres paraules, establí que la distinció entre [e] i [é] era del mateix caràcter que la distinció entre [i] àtona i [i] tònica, és a dir, amb mots seus, de tenor (8).

De fet, la part dedicada a l'accentuació (pp. 95a-110r) -que inclou un breu apartat sobre l'accentuació llatina i un altre

la síllaba accentuada és a dir, la més intensa- és normalment anomenada, per tradició, síllaba tònica, encara que, com acabo de dir, no és pas el to el que es considera que la realça (no tinc en compte aquí, volgudament, les recerques més recents de la fonètica experimental que sembla que demostrin que en català, de fet, la intensitat té una certa concomitància amb la tonicitat i amb la quantitat. Veg. Martínez Celdrán, 1984). En els paràgrafs següents, doncs, em referiré a tonicitat, canvi de to, entonació i síllaba tònica amb el sentit impropri tradicional, és a dir, per al·ludir el contrast accentual en un mot, independentment de la magnitud que produeix aquest contrast.

(8) Fa uns anys, sense referir-se al català, Alarcos Llorach plantejava en un interessant article (1967) justament aquesta qüestió: si en fonologia calia considerar que les síllabes tòniques eren unitats funcionals diferents de les àtones, és a dir, si no caldria considerar que en castellà, per exemple, hi havia deu vocals en comptes de cinc, les cinc tradicionals més les cinc tòniques corresponents (o a l'inrevés). Alarcos acabava el seu article desestimant, per raons funcionals que ara no detallaré, la seva pròpia proposta inicial. El recurs al català oriental li hauria servit per refermar les seves conclusions, ja que en aquesta varietat de la nostra llengua, com se sap, el canvi de to i el canvi de timbre s'impliquen. Encara que, com acabo de dir, Petit relacionava canvi de to amb canvi de timbre, penso que, superada una primera temptació, no podem emparentar la seva manera de relacionar-los amb com ho plantejava Alarcos.

sobre l'accentuació castellana- és, sens dubte, la més difícil de seguir i entendre de tota la gramàtica. Petit hi tracta no sols les regles dels accents gràfics -al capdavant la part més coherent i fàcil de copsar-, sinó en general tots els problemes relacionats amb la descripció del to i el timbre de les vocals i de l'entonació dels mots.

Per començar, Petit estableix que cada una de les vocals -recordem-ho, cinc en total té cinc "tenors" possibles: sobre-agut, agut, mut, breu i corredís (o esdrúixol) (p.97r). No és senzill descobrir què es vol dir amb cada un dels mots, sobretot perquè hom va veient que designen fenòmens heterogenis i poc susceptibles en ells mateixos de rebre el mateix tractament conceptual. A més, com ja he dit, Petit marca normalment la distinció entre accent gràfic i accent fònic, i per tant cal fixar-se en cada passatge a quin dels dos es refereix (no fer-ho pot fer pensar que és més fosc d'expressió que no és). Finalment, Petit intenta determinar els "tenors" de les vocals amb els tons de l'escala musical, circumstància que, encara que ara intentaré de justificar-la i fer-la comprendre, converteix la caracterització dels sons en una empresa definitivament impracticable (9).

(9) Ignoro quin autor concret li va fer relacionar la caracterització de les vocals amb l'escala musical. Potser hi havia una certa tradició que venia de lluny. Quintilià (Institutio, llib. I, cap IV, vs. 4 -p. 100 de l'edició utilitzada-) havia escrit que la gramàtica no podia ser perfecta sense la música, i això per la qüestió dels ritmes i els metres, i havia explicat com savis de l'antiga Grècia les veien relacionades

Algunes de les gramàtiques i prosòdies llatines que s'editaven al segle XVIII tractaven l'accent, en part encara pel pes de la gramàtica grega, no sols com un fenomen de realçament d'una sil·laba del mot, sinó també d'assignació a cada sil·laba del to o tenor que li corresponia. Com se sap, els tractadistes de l'antiga Grècia havien explicat que el grec clàssic posseïa un accent tònic en el sentit estricte del terme, i, per tant, havien indicat quina era la diferència entre l'altura musical -la freqüència- de la vocal accentuada i l'altura musical -la freqüència- de les altres vocals. D'altra banda, sembla que els grecs utilitzaven un accent gràfic -el greu- quan determinades sil·labes tòniques -virtualment àtones en determinats contextos- perdien efectivament l'accent (10).

En llatí, a banda d'un possible accent tònic en un moment inicial de la història de l'idioma, l'accent era d'intensitat. Molts gramàtics llatins, però, van continuar referint-se al to quan parlaven d'accent, i, d'aquesta manera, anomenaven sil·laba aguda l'accentuada. La tradició, com se sap i he assenyalat abans, arriba fins a nosaltres. Per alguns, si hi havia sil·laba aguda -l'accentuada-, també n'hi havia de greus o greus -les inaccentuades-. Amb altres paraules, si una sil·laba podia ser mesurada tonalment -i podia determinar-se que era aguda-,

(ib., lib. I, cap. X, vs. 17-18, p. 151). D'una mica abans del temps de Petit, Luzán també havia relacionat en la seva Poética (1737: 148-150) els conceptes de sil·laba, temps, to i música, però no de manera que la puguem fer predecessora de les idees de Petit.

(10) Veg. Paul Garde (1968: 159-163), Lázaro Carréter (1971: 394).

també es podia mesurar el to de les altres, si més no contrastant-lo amb el de l'aguda, i determinar que eren greus. Així, totes les sil·labes -accentuades o no- tenien to o "tenor". Quan n'hi havia més d'una de tenor greu, de vegades els gramàtics encara determinaven diferències de to entre elles (11).

Petit va recollir aquesta tradició sense crítica, però la va adaptar lleugerament a les seves necessitats descriptives, sense importar-li descobrir en un mot, no ja dos o tres tons, sinó fins i tot sis o set (12). Com que percebia efectivament una diferència de, diguem-ne, so entre les dues "e" i les dues "o" -i no sabia que aquesta diferència era de timbre-, i tenia

(11) Per Manuel Álvarez, autor de De institutione grammatica libri tres (1575), llibre editat sense interrupció fins al segle XX, el mot populus tenia la primera sil·laba de to o tenor agut, la segona de to greu i la tercera de to encara més greu (veg. Álvarez, 1895 [1575]: 280). D'un parer semblant era un comentarista català seu, Josep Peiry i Pastor, el qual explicava que l'accent agut era aquell "por el qual la Sylaba se eleva, ó pronuncia alta", i el greu aquell pel qual "se deprime, ó pronuncia ha a" (Álvarez, 1764: 11). Aquest mateix autor escrivia que la "sylaba es una recta, y verdadera pronunciacion de una, ó muchas letras, deba o de un acento" (ib.: 5) -és a dir, per ell totes les sil·labes tenien accent-, i, emparant-se en l'autoritat d'antics llatínistes, que l'accent era "una regla cierta, é infalible de pronunciar las syllabas" (ib.: p. 10; veg. també pp. 9-11). No tothom veia les coses així, però. Juan Díaz Rengifo advertia explícitament que quan ell parlava d'accent d'un mot volia indicar l'accent que "predomina", i que no feia cabal dels accents greu i circumfle que posaven els llatins. Per ell, "este Accento predominante, no puede ser mas que uno en cada vocablo" (1707 [1592]: 14), cosa que no sembla que entengués el seu comentador català Josep Vicens (veg. ib.: 13-14).

(12) Veg. a la p. 74v la seva definició d'accent i a la p. 101v la de prosòdia, ja reproduïda abans.

a l'abast la possibilitat d'atribuir-ho a una diferència de to -o, com deia ell, tenor-, així va fer-ho. Però, a la vegada, va homogeneïtzar dos fenòmens fonètics de naturalesa prou diferent. En opinió seva, la síl·laba que contenia una [e] o una [o] era muda o "de sonido medi, que ni es Agud, ni Brèu" (p. 97v). El "sonido" agut hauria estat el de les vocals [é] i [ó], i el breu el de qualsevol àtona posttònica (13).

En dir que una vocal era de so medi, pretenia creure efectivament que el to d'aquesta vocal -en el sentit més estricte del terme- tenia una altura intermèdia entre l'altura tonal d'una vocal de so agut i la d'una de so breu. Si hi afegim els altres dos "tenors", l'esdrúixol i el sobre-agut, obtenim el quadre complet dels tons que, en opinió de Petit, configuraven l'escala musical de la llengua catalana. Segons la seva descripció, el to més alt és el dels sons sobre-aguts, "que és pronuncian un punt més alts que els Aguds" (pp. 98v, 105r). En ordre de gradació descendent, a continuació hi ha els aguts, i després els muts, "que és pronuncian midj punt més baix que els Aguds" (ib. i pp. 105v-106r), els breus, que es pronuncien "un punt més baix que els aguts i "midj punt" més baix que els muts (p. 106r), i els esdrúixols o corredissos, que es pronuncien "dòs punts" més baix que els aguts i "un y midj" que els muts (ib.) (14).

(13) Més avall e plicaré per què considerava breus només les àtones posttòniques.

(14) Aquests dos darrers amb un sentit del descens de gradació melòdica que explicaré més avall.

Aquests cinc tons, però, eren, a parer de Petit, relatius al nombre de síl·labes de cada mot, i amb això entrem en la part més fosca i complicada de la seva teoria fonètica, que intentaré explicar tot seguit. El metge vallesà pensava que les síl·labes d'un mot pujaven gradualment de to fins arribar a la síl·laba accentuada, exactament de la mateixa manera que cantaríem les notes de l'escala musical diatònica (veg. pp. 103r-103v). Una paraula com reconciliarà, de sis síl·labes, descriu, per ell, una corba d'entonació progressivament ascendent (veg. pp. 103a-104r). Una com dirà també, amb la diferència que aquesta arribava, en la seva síl·laba accentuada, a una altura tonal menor que la que aconseguia la síl·laba accentuada del mot reconciliarà. En concret, tenia el mateix to que la segona síl·laba d'aquest mot. Per tant, el to absolut de les diferents síl·labes accentuades no era el mateix, sinó que depenia del nombre de síl·labes de cada paraula.

Això volia dir que cada posició síl·làbica pretònica tenia un to propi i determinat, fix. Petit anomenava aquest suposat to, d'una manera genèrica, "tenor agud" (p. 101v, 103v i passim), encara que, com que era, també suposadament, diferent per a cada síl·laba, havia d'especificar: tenor agud de la primera síl·laba, de la segona, de la tercera, etc., que anomenava, respectivament, tenor Primi-silabo, Di-silabo, Tri-silabo, etc. (p. 102r, 103v-104r). Així, el citat mot reconciliarà tenia a la primera síl·laba un to agut propi -propi de la primera síl·laba-, a la segona un to agut propi -propi de la segona síl·laba i, per tant, més agut que el de la primera-, etc.,

fins arribar a la sisena, que tenia el to agut propi de la sisena sil.laba i, per tant, el més agut de tots (veg. escales melòdiques de les pp. 103r, 104r i 108v-110r). El to que qualificava cada mot era justament el més alt assolit -el de la sil.laba accentuada-, de manera que reconciliarà era un mot que es pronunciava "ab Tó Hegza-sílabo Agud" (p. 103v), dirà amb to "Dí-sílabo Agud", etc.

Què passava amb les sil.labes posttòniques? En opinió de Petit, a partir de l'accentuada les sil.labes ja no continuaven pujant de to, però tampoc no baixaven: es mantenien. Un mot com casa, tal com ell ho entenia, tenia totes dues sil.labes d'un mateix to, a diferència d'un mot com pujar, que tenia la primera sil.laba més baixa que la segona. Un mot com màrfega tenia totes tres sil.labes d'un mateix to. Un mot com arriba tenia la primera sil.laba més baixa que la segona, però aquesta i la tercera iguals (veg. p. 106r).

Abans he dit, referint-me a les sil.labes pretòniques, que el to de totes era anomenat agut, per bé que amb qualificacions específiques: to Primi-sílabo -agut propi de la primera-, Di-sílabo -agut de la segona-, etc. Fixem-nos que una paraula com arriba, si té el to de la segona i la tercera iguals, pot dir-se que té, a la tercera sil.laba, el to propi de la segona (to di-sílabo). La sil.laba que tenia el to propi de l'anterior era anomenada, per Petit, breu. Dit d'una altra manera, anomenava breu tota sil.laba immediatament posttònica. Podia, d'aquesta manera, descriure's la sil.laba breu com la que "se

pronuncia al Tenór de la Penúltima Aguda ó Muda; v.g.: La 6ª sílaba, al Tenór de la 5ª Aguda ó Muda; La 5ª al Tó de la 4ª", etc. (p. 106r; veg. també p. 109r-109v) (15). D'altra banda, com he dit, considerava que en el mot màrfega totes les síl.labes tenien el mateix to: la primera el to agut que li corresponia com a primera, la segona el to propi de la primera i la tercera també, lògicament, el to propi de la primera. La síl.laba que tenia el to propi de la precedent a l'anterior era anomenada, per Petit, esdrúixola o corredissa (veg. p. 106r). Així, en el mot màrfega la primera síl.laba era de tenor agut, la segona de tenor breu i la tercera de tenor esdrúixol (veg. pp. 106v-107r i 109v) (16).

Com he dit un mot com parer ("opinió") tenia, per Petit, la primera síl.laba aguda i la segona també, encara que aquesta ho era més. Un mot com perar ("arbre fruiter") tenia la primera

(15) El fet que Petit escriguí que la síl.laba breu és la "que es pronuncia un punt més baixa que l'Aguda" (ib.) no contradí el que acabo de citar ni les explicacions i citacions anteriors. El que Petit vol dir amb aquesta afirmació és que la síl.laba breu es pronuncia "un punt més baixa" que l'aguda pròpia d'aquella posició, és a dir, de l'aguda que ocuparia el mateix lloc en el mot que ocupa la breu si el mot hagués continuat pujant de to, si no hi hagués l'accent en la síl.laba anterior. En l'ús del terme breu aplicat a caracteritzar una vocal o una síl.laba, Petit, com en tants altres punts, s'aparta de la tradició més corrent, que anomenava breu qualsevol àtona, també les pretòniques.

(16) Cal insistir a dir, però, que el gramàtic vallesà considerava que, en aquest cas, totes tres síl.labes tenien, en rigor, el mateix to o tenor -l'agut, si la síl.laba accentuada era aguda; el mut, si la síl.laba accentuada era muda-, encara que, per la posició, rebien noms diferents. Per a la frase que diu que la síl.laba esdrúixola "es pronuncia dos punts més baixa que l'Aguda" (p. 106r), valen els raonaments de la nota anterior (veg. també p. 109v).

sil·laba aguda i la segona també, més que la primera però no tant com la segona del mot parer (veg. p. 97v). Tal com ell ho veia, en la paraula perer, tot i que hi havia una pujada d'altura tonal, no es pujava tant com en parer; en concret, creia que es pujava la meitat (veg. pp. 105v-106r). Així, la [e] i la [o] eren menys agudes -i més suaus (veg. p. 105v)- que la [ɛ] i la [ɔ], i també que la [a] i la [i] i [u] tòniques. Petit anomenava les vocals [e] i [o] -i les sil·labes accentuades en què es trobaven- mudes o de tenor mut. Les sil·labes pretòniques d'un mot mut -amb sil·laba tancada tònica- eren, òbviament, agudes (veg. p. 109r). La paraula perer tenia la primera sil·laba aguda -amb el to propi de la primera sil·laba, és a dir, amb to primi-silabo- i la segona muda (més alta que la primera -per tant, en rigor, més aguda- però no tan alta com hauria estat una segona sil·laba aguda "canònica". Així vol dir, lògicament, que les s posades mudes també tenien una altura melòdica relativa a la posició que ocupaven en el mot. Una muda monosil·làbica, com teu, era, en termes absoluts, més greu que una muda com la del mot perer, i aquesta era més greu que la muda del mot ensejaré. El to mud, per tant, també podia ser primi-silabo, di-silabo, tri-silabo, etc. (veg. p. 106r).

Finalment, Petit tenia en compte una darrera mena de sil·laba, la sobre-aguda, que, sempre segons les seves explicacions, només es trobava en mots monosil·làbics. El monosil·lab sobre-agut era el que no es pronunciava amb el to

"regular" agut dels monosil.labs -el mateix que se suposava que tenia la primera sil.laba de qualsevol mot, si no era mu'- (17), sinó amb un to "un punt més alt", és a dir, amb to Di-sílabo (pp. 105r, 108v), l'altura tonal pròpia de la segona sil.laba, amb to de qualsevol mot no mut que no estigués accentuat en la primera sil.laba. Així, hi havia monosil.labs aguts -que considerava regulars-, muts -mig to més baixos que els aguts- i sobre-aguts -un to més alts que els aguts- (p. 108v) (18). Però, al i com en els monosil.labs que qualifica de muts resulta que són, prou constantment, tancats (tens -del verb tenir-, bens -plural de bé-, meu, teu, seu, tot, món, no (p. 99r)), en els que qualifica de sobre-aguts (mà, va -del verb anar-, seu -"catedral", i també sèu, "greix"-, riu, son -"ganez de dormir" (p. 99r) no hi trobo de fet res que els aparti dels suposadament aguts, almenys d'una manera sistemàtica, ja que els mots que acabo de citar són tònics i oberts -quan hi ha doble possibilitat-, com correspon a la sil.laba anomenada per Petit aguda. En algun moment sembla que, mantenint-nos en el terreny eclusiu dels monosil.labs, Petit tracta justament com a aguts els àtons i, per tant, els tònics que no presentessin [e] ni [o] serien sobre-aguts. Aquests es pronunciarien, per ell, "ab més forsa, y detenciò" (p. 105r) que els aguts, però aquests -si són els àtons-, lògicament, amb més

(17) To que, com he indicat, batejava amb el nom de Primi-sílabo. Aquest to i el to Mono-sílabo era, per tant, el mateix (veg. pp. 102r, 103v).

(18) Els monosil.labs no podien ser breus ni, per descomptat, esdrúixols (veg. p. 106v).

"forsa, y detenci6" que els t6nics [e] i [o], cosa difcil de pensar que cregués sistemàticament. Deixant de banda la inconsistència d'aquesta classificació, el problema més gran és que tampoc això no és sistemàtic. És cert que Petit assenyala que en el sintagma ma mà ("la meua mà"), el primer mot és agut i el segon sobre-agut; que en una frase com te té te ("ell té te per a tu"), el primer mot -el pronom datiu àton- és agut, el segon -la forma verbal de vocal tancada- és mut i el tercer -el nom de la infusió, de vocal oberta- és sobre-agut (p. 105v); però també és cert que en un altre indret dóna com a aguts pa, vi, nal, i carr (p. 108v), tots tònics.

Joan Petit va elatorar d'aquesta manera una teoria prou coherent en si mateixa, que li permetia donar compte de la diferència de timbre de les vocals tòniques representades per e per o i alhora del fenomen del contrast accentual que es produeix en les paraules de la llengua catalana. La teoria, però, si era coherent -i potser massa coherent i tot- i en molts aspectes demostrava haver copsat unes regularitats i unes diferències de fet -encara que amb nocions avui invalidades-, també és cert que en molts altres aspectes, i sobretot en el seu fonament empíric, no resistia la mena crítica. Una bona colla de les seves distincions, per molt que s'intentin entendre, només poden fer concloure que, per dir-ho d'alguna manera, el seu e més de teoria va fer-li un pobre servei i el va apartar d'una observació menys mediatitzada de la realitat. Podem considerar que les seves e tenses reflexions sobre l'estructura accentual del mot van fer-li intuir alguns

fenòmens fonètics, però també haurem de dir primer que tot que no sols no va adonar-se de l'alternança d'esquema vocàlic que provoca en català l'accent d'intensitat, sinó que ni tan sols aïlladament va descobrir l'existència d'alguna d'aquestes alternances: ni vocal neutra, ni o "pronunciada" com a u, etc.

És cert que el descobriment d'aquest fenomen i la seva formulació rigorosa fou fet molt posteriorment, i que cap gramàtic català del moment -Ullastra, Ballot- en va ni sospitar l'existència, però també que d'un nombre tan extens de pàgines com el de Petit potser era previsible que en sortís si més no una fosca intuïció. D'altra banda, al marge d'aquesta qüestió, la llista de "greuges" que es podria presentar a Petit és molt llarga. El netge setcentista, a més de sostenir totes les tesis -algunes prou informulables- que he intentat anar explicant en les pàgines anteriors, pensava que la e i la o castellanes eren com les nostres corresponents obertes, no pas com les tancades, que el mot amor tenia l'última síl.laba oberta, etc. (p. 99v. Veg. també p. 99r).

Pel que fa a determinar fins a quin punt Petit va intuir fenòmens fonètics que no explica, hem d'anar amb els peus de plom (recordem que d'Ullastra s'ha arribat a dir que va intuir la noció saussuriana de fonema'). Pot dir-se potser que, d'una manera general, va veure que les paraules descriuen corbes de tonicitat i que, per tant, el contrast accentual no es dóna de fet entre la síl.laba accentuada i les altres en bloc sinó que hi ha accents secundaris i contrats secundaris; que les

sil·labes posttòniques catalanes són més breus -en el sentit tècnic actual del terme- que les tòniques i potser fins i tot que les pretòniques; etc. (19). En qualsevol cas, cal dir que si Petit va intuir alguna cosa de tot això, ho va fer d'una manera fosca i precària, en absolut recuperable per a la teoria posterior (20).

El que tampoc no pot negar-se és que, malgrat les deficiències de la seva teoria, va ordenar els sons vocàlics catalans d'una manera que, si no constituïa una descripció acústicament o articulatòriament adequada, de fet no impedia bastir-hi una normativa de l'accentuació gràfica operativa. Dit amb altres paraules: Petit fa servir amb coherència els noms i qualificatius que tria, i ai si, per exemple, a banda del fonament nociu d'una etiqueta com mut, tot allò que qualifica com a tal és, com hem vist, regularment "traduïble" a termes nostres. Juntament amb això cal fer notar que, com també s'ha pogut comprovar, en la seva descripció el gramàtic vallesà, si se'm permet l'expressió, sobre-distingeï, i aquesta sobre

(19) De fet, en mètrica les sil·labes posttòniques no tenen quantitat, i ai si només és possible si, al marge de l'artificiositat que vulguem atribuir a la poètica, hi ha un fonament lingüístic real. Sil·laba breu i greu són sinònims per a bona part de la teoria gramatical tradicional, i Petit, en negar a les pretòniques el caràcter de greus i el qualificatiu de breus, podia estar endevinant, influït positivament per la mètrica, aquesta realitat.

(20) D'altra banda, aquí hi ha molts problemes no resolts encara avui. És cert que les sil·labes d'un mot varien pujant i baixant no de to, d'intensitat - fins arribar a l'accentuada? Per Coromines (1971: 96), això és justament el que s'esdevé en una llengua com la castellana amb un mot agut llarg, però no en la catalana. «Descriu Petit, en el fons, un us castellà? «O és casualitat?»

distinció, si bé pot ser compromesa en el terreny teòric, no representa cap problema seriós en el moment d'aïllar unes unitats i determinar-ne la necessitat que duguin o no accent gràfic.

Com hem anat veient, i deixant de banda reflexions sobre l'adequació teòrica, allò que Petit anomena tenor mut és prou regularment identificable amb les vocals [e] i [o], i allò que anomena tenor agut més alt d'un mot amb les altres vocals tòniques. Els altres tenors també són identificables -en línies generals, amb pocs errors i a excepció del sobre-agut- amb determinades vocals o determinades situacions de les vocals (21). És per això que pot elaborar-se un resum com aquest (22):

1) Tenor mut. Pronúncia tancada -i, és clar, tònica- de la e i de la o (veg. p. 97v).

2) Tenor agut. Pronúncia oberta -i, és clar, tònica- de la e i de la o; pronúncia tònica de la e, la i i la u.

3) Tenor breu. Pronúncia àtona de les vocals immediatament posttòniques.

(21) Per Petit són agudes les primeres síl·labes de mots com casa, causa, aigua, pare, ànima, clàusula, Aristòteles, Hipòcrates, siri, ritu, burro, i les últimes de Nicolau, guineu, racou (del verb recoure), escriu. Són mudes la penúltima de cistella i les últimes d'amaré, amés, creuré, cregués. Les últimes de mots com casa, pare, siri, ritu són breus. L'última de mots com ànima i impetu és esdrúixola o "corredissa", la penúltima breu i la primera aguda (veg. p. 97v, 98v, 100r-101r).

(22) En el cas del tenor agut em refereixo, com acabo de dir, al tenor agut més alt de cada mot, ja que, com he indicat abans, en rigor Petit entén que tota vocal pretònica és aguda. Això no és cap problema si quan parlem de vocal aguda entenem que volem indicar la més aguda -la més alta- de cada paraula.

4) Tenor corredís o esdrúixol. Pronúncia àtona de l'última vocal d'un mot esdrúixol.

5) Tenor sobre-agut. No respon a cap pronúncia sistemàtica que hagi pogut aïllar.

A partir d'aquí es pot entendre fàcilment la classificació que Petit fa, no ja de les sil·labes, sinó dels mots en funció del tenor de les seves sil·labes (pp. 109r-109v):

- 1) aguts: mots que tenen l'última sil·laba aguda.
- 2) muts: mots que tenen l'última sil·laba muda.
- 3) breus: mots que tenen l'última sil·laba breu (i, per tant, la penúltima aguda o muda); és a dir, plans.
- 4) corredissos o esdrúixols: mots que tenen l'última sil·laba esdrúixola, la penúltima breu, i l'antepenúltima aguda o muda; és a dir, esdrúixols.

I, classificades les paraules en funció de l'accent, és senzill establir una normativa coherent de l'accent gràfic (pp. 107v i altres), amb independència que s'assembli o no a la d'avui i que sigui o no la més operativa de les possibles.

2.2.3. Consonantisme

2.2.3.1. Preliminar

Com en el cas dels sons vocàlics, Petit distingeix entre sons consonàntics simples i sons consonàntics compostos (pp. 10r-10v). Els sons consonàntics compostos es produeixen quan hi ha unió de dos o més consonants en posició inicial o final de sil·laba (pp. 10r-10v). En parlaré, doncs, a l'apartat del sil·labisme. Petit -com Anglès- anomena també "lletres consonants formals" els simples (p. 10v).

Pel que fa a les consonants simples, Petit n'enregistra vint, que són la bilabial oclusiva sonora (que anomena "Bè") i la sorda (que anomena "Pè"), la dental oclusiva sonora ("Dè") i la sorda ("Tè"), la velar oclusiva sonora ("Guè") i la sorda ("Chè"), la labiodental fricativa sonora ("Vu") i la sorda ("èf"), l'alveolar fricativa sonora ("Zè" o també s "suu" -p. 13r i 47v-) i la sorda ("ès" o també s "forta" -p. 13r i 47v-), la palatal fricativa sonora ("Jè") i la sorda ("Xè"), les nasals bilabial ("èm"), alveolar ("èn") i palatal ("èñ"), les laterals alveolar ("èl") i palatal ("èll"), la vibrant ("èr") i la semivocal palatal ("Iy") (p. 10v).

El gramàtic vallesà no va tenir en compte -i això cal considerar-ho un error- la classificació de les consonants que apareixia en gairebé totes les gramàtiques i ortografies de l'època, l'origen de la qual cal anar a trobar-la també als autors grecs. En referència a la divisió de les consonants en mudes i semivocals, i aquestes en semivocals normals i líquides. L'única classificació que Petit va fer de les consonants és l'elaborada en funció de les possibles posicions sil·làbiques, com veurem més endavant (27).

(27) Aristòtil (Poètica, cap. XX, p. 26) va dividir les lletres en vocals, semivocals -sembla que són les consonants que ara podem anomenar contínues- i mudes -les altres consonants-. Quintilià (Institutio, llib. I, cap. IV, vs. 6, p. 100) ja presenta substancialment la classificació tradicional de les consonants en mudes i semivocals. Al XVIII repetiran la classificació la gramàtica de la RAE, Puig, Ros, Mello, els comentadors d'Alvarez -com Alvarez al XVI-, Ullastra, Ballot i altres.

2.2.3.2. Oclusives

A més d'enregistrar els sons consonàntics oclusius, Petit en fa una breu descripció articulatòria. Així, la [b] "es pura-ment labial" (p. 50v), "modifica els sonidos vocals clouhènd els llabis al comensar, ó acabar, ó al comensar y acabar la pronunciació de las vocals;" (p. 11r; veg. també 50r-50v); la [p], a més de ser com la [b], "labial", és "percutiva" (p. 50v, 65r); i d'una manera anàloga descriu la [d] i la [t] (pp. 55v-56r i 67r), i la [k] i la [g] (p. 52r) (24).

2.2.3.3. Fricatives i africades

a) Labiodentals

Per Petit, l'articulació de la [v]: "á més de sèr Labial es Dental, pur se pronuncia alsand el llabi inferior fins á tocar las dents superiors" (p. 50v). Diu que és un disbarat pronunciar com a [b] la [v], però indica que en certs casos es pronuncia -i es pot escriure- tant d'una manera com de l'altra (ib.). Descriu la [f], a més de com a "Labio-Dental", com a "Percutiva" (p. 58v). Al seu parer, aquest darrer tret distingeix [v] de [f] (ib.).

b) Alveolars

Tant en la teoria com en la constatació pràctica, Petit

(24) Veg. més avall la qüestió de les geminacions.

diferència bé les dues fricatives alveolars. La descripció articulatòria ("Sonido Lingual més ó menos Suau") és a la p. 66v. Seguint una tradició que s'endevina llarga, anomenava s "suau" la [z] i s "forta" la [s] (Veg. pp. 13r-13v, 47v, 66v-67r, 69v). Com he dit, no sol confondre aquestes dues articulacions, i fins i tot les diferencia en els casos que acompanyen els sons [k] o [g] i són representades per la lletra g. Així, una pronúncia és la que nota en mots com egzàmen, egzèmple, i l'altra la que descobreix en mots com segso, egscelènt, ecstrèni (p. 13v, 47v). Tot això no evita algun error d'apreciació sistemàtic, com ara considerar que a final de mot sempre són sonores, és a dir, amb els seus mots, "suaus" (p. 13r i 66v), com ja va fer notar Segarra (1985b: 197).

En cap moment no fa referència als sons [cs] i [dz] com a unitats consonàntiques aïllables.

c) Palatals

En la llista de consonants catalanes hi apareixen distingides la [ʃ] i la [ʒ], la primera considerada una articulació "palatino lingual suau", i la segona també però és "forta" (veg. pp. 15v, 61v-62r, 68v) (25). El metge vallesà no

(25) Per Petit, els catalans representaven, amb la lletra j, un so que era com el "jod dels Hebrèus"; en canvi, els castellans pronunciaven la j "ab sonido gutural fort dels Arabes" (pp. 61v-62r; veg. també pp. 15v i 68v-69r). L'atribució a influència Arab de l'articulació velar fricativa sorda de l'espanyol és freqüent en els autors catalans del XVIII i el XIX (veg., per exemple, Mora, 1756: 621). A Espanya, Feijoo també havia atribuït el so a la influència dels "africanos", i

aïlla com a unitats, en canvi, els sons palatals africats, que, pel que veurem tot seguit, sembla que considera variacions dels fricatius.

Petit entén que la consonant final d'un mot com baix [ʃ] és diferent de la consonant final d'un mot com vaig [ʃ] (26). Aquesta segona consonant final, però, no la considera una nova unitat consonàntica, sinó que la identifica amb [ʃ]. En opinió seva, per tant, el primer so del mot joc és el mateix que l'últim del mot vaig, i per això precisament estableix que aquest darrer mot s'ha d'escriure vaj (veg. pp. 17r, 21v i, més clarament, 46v i 47r). Un fet que potser explica, almenys en part, l'encert de la distinció [ʃ]-[tʃ] i el conseqüent error de la confusió [tʃ]-[ʃ] és que no hi ha en català fricatives sonores finals absolutes, ja que només en aquesta posició li sembla que el so [tʃ] és [ʃ] (27). D'altra banda, en català hi ha molt poques africades sordes a inici de mot: si més no teòricament-, i això podia haver-li impedit l'aïllament d'aquesta unitat. Dit altrament, Petit es trobava bàsicament, a

sembla que els espanyols, si més no davant francesos i anglesos, se n'avergonyien (veg. Lázaro, 1949: 92). Segons Faura (1977: 47), el primer a fer aquesta atribució va ser Viciano.

(26) Escric aquestes paraules amb ortografia d'avui. Petit hauria opinat que calia escriure la primera així: baɪ; i la segona així: vaj. Veg., a més de les referències del text, pp. 68v-69r.

(27) I potser també les alternances morfològiques del tipus raig (que ell volia escrit raj), rajar. En posició intervocàlica, sembla que no assimila [tʃ] a [ʃ], sinó que creu que es tracta de la concurrència dels sons representats per t i per x, cosa que de vegades li provoca, també enganyat per l'alternança morfològica, noves confusions (veg. p. 62v).

inici de mot, l'oposició [ʃ]-[ʒ]), i, a final de mot, l'oposició [ʃ]-[tʃ]. Això explica també que no confongui normalment la fricativa sorda ni amb [ʃ], ni amb [tʃ], ni amb [dʒ], i si aquestes tres articulacions entre si.

Pel que fa a l'africada sonora, ens trobem amb un problema semblant al de la sorda. En català no hi ha -almenys teòricament, també- cap mot iniciat amb [dʒ] (28). Aí s'podia obstaculitzar a Petit que aillés aquesta so com a unitat. Ara: sembla que sí que es va adonar que en posicions altres que la inicial i final de mot hi havia un so diferent de [ʃ] i de [tʃ], perquè volia explicitament que hom distingís entre mots com moteja i babeja i mots com lledja ('lletja') i equipadja ('equipatge') (p. 62r). En aquest cas, més que no pas davant un nou so consonàntic, el gramàtic setcentista pensava, no pas del tot desorientadament, que ens trobàvem davant la concurrència dels sons representats per d i per z (...). (29).

2.2.3.4. Nasals

Petit enregistra tres consonants "Narixicas ó Nasals" (p.

(28) Tant en aquest cas com en el de l'africada sorda ne matisat perquè la realitat de la llengua parlada i dialectal és molt diversa. No sols pel fet que hom pot trobar més paraules iniciades amb [tʃ] que les poques que segons el diccionari normatiu ho fan, sinó pel fet que en alguns dialectes -no precisament occidentals- hom troba i també mots sistemàticament iniciats amb [dʒ].

(29) Això no li evitava altres errors, com -potser també per l'engany de l'alternança morfològica- creure que el so final de trepig (de trepitjar) era diferent del de raig (de rajar) (ib.).

63v-64r), la [m], la [n] i la [ɲ], i en fa també una breu descripció articulatòria i assenyala que la darrera es diferencia de les anteriors perquè requereix que "la llengua se aplània més al paladar" (p. 64r). No aïlla, com era normal al moment i ho va ser encara durant molt de temps, la nasal velar. D'altra banda, constata la geminació de nasals que trobem en mots com commoure, commemorar, ennobrir, ennuoiar-se (p. 64r).

2.2.3.5. Laterals

Les laterals alveolar i palatal també són presentades amb una breu descripció articulatòria (pp. 62v-63a). Petit indica explícitament que en català no hi ha alveolar geminada, i només assenyala que n'hi havia en llatí i en català antic (veg. pp. 63r, 78r). Si que fa referència, en canvi, a la palatal geminada, tot i que la considera resultat de la concurrència de [d] + [λ], tret del cas de mot compost, on sí que hi veu concurrència de dues [λ] (p. 63r-63v).

2.2.3.6. Vibrants

A la llista de sons consonàntics simples Petit només consigna la "ér", encara que en altres moments diferencia clarament entre r "forta" i r "suau" (p. 13r). Per ell -encara que la disquisició sols té caràcter teòric- ens trobem davant d'un únic so "Lingual" que pot ser "Més ó menos trémulo", és a dir, "fort" o "suau" (pp. 66r-66v). Això no vol dir que cada mot pugui escriure's indiferentment, sinó precisament que s'ha de grafiar amb la lletra o lletres que corresponguin segons el

caràcter fort o suau del mot.

2.2.3.7. Aproximants

Per Petit, el so semivocal palatal és un so consonàntic, i com a tal el presenta a l'inventari d'articulacions catalanes (p. 10v). En canvi, el so semivocal velar el considera vocal, més en concret, com veurem després, "Junt-sonant". Això té fortes repercussions en el tractament dels diftongs decreients: com s'explicarà, Petit entén com a tals els acabats en velar -ja que aquesta és tractada com a vocal-, però no els acabats en palatal; aquests es consideren senzillament un cas més de síl·laba composta d'una sola vocal i travada per una consonant. Tot i així, en algun moment reconeix que, de fet, la semivocal palatal no és consonant i que, per tant, fa diftong decreient (veg. pp. 69r-69v). D'altra banda Petit no creu que existeixi en català la consonant palatal estricta, és a dir, la que Eadua (1991: 107) anomena, una mica impròpiament, "nèdic palatal fricativa sonora".

Com és habitual en l'època -i molt posteriorment també-, no reconeix ni ailla els sons oclusius aproximants.

2.2.3.8. Geminacions

Petit constata la pronúncia geminada d'oclusives seguides de líquida, i aconsella, partint del seu criteri d'acostar la grafia a la pronúncia, d'escriure Pubblic, Igglèsia, Ar'iggle, Nobbie, Pobbie (veg. pp. 51r-51v). Al seu parer,

l'error és justament escriure-ho sense geminar la lletra, també perquè, d'una banda, hi ha mots com obligar i ablanir que no presenten geminació -i que caldrà escriure, per tant, amb una sola lletra-, i, de l'altra, perquè així s'evitaria un defecte dels catalans quan parlen en castellà, el qual consisteix precisament a fer geminació en mots com noble, iglesia, regla (1b.) (30).

2.2.3.9. Altres

Com és habitual en l'època, el gramàtic vallesà considera que el signe h és un senyal d'aspiració (pp. 10v, 12v, 60r, 61r i altres). Aquesta consideració, tan inconcebible com omnipresent en els tractats ortogràfics i gramaticals dels segles XVIII i XY, constitueix una de les mostres més paradigmàtiques dels efectes engegadors del prestigi de la gramàtica grega (31).

D'altra banda, Fetit inventaria el so "cu", fet d'antuvi desconcertant que s'explica sabent que hi volia indicar el so [k] -que ell anomena c o chê- amb la virtualitat de "liquar" la u semiconsonant. Dit altrament, la "cu" és la [k] davant [w] semiconsonant. El metge vallesà advertirà que si no hi posessin

(30) Per a altres geminacions, veg. els apartats corresponents a cada articulació i l'apartat del sil·labisme.

(31) Efecte obtingut a través de les gramàtiques, ortografies i prosòdies llatines, les quals, gairebé sense excepció, repeteixen el lloc comú. Veg. les obres d'Álvarez, Mello Meneses, Peiry i Pastor i altres ja citades. Ja en gramàtiques vulgars, hom pot veure repetir el tòpic a la de la RAE, Ullastra, Ballot, Estorch i altres.

la g, sonaria cu-a (p. 63v), és a dir, no faria diftong (32).

2.2.4. Sil.labisme

2.2.4.1. Descripció general de la sil.laba

En el terreny fonètic, un dels aspectes més destacables d'aquesta gramàtica és el tractament sistemàtic i exhaustiu que es fa del sil.labisme català (33). Per descomptat que ni Ullastre ni Ballot ni cap altre gramàtic català del XIX hi va dedicar tants esforços -si és que n'hi va dedicar cap-, però és que tampoc no ho van fer la majoria de gramàtics espanyols i francesos. Això pot tenir dues explicacions. D'una banda, com ja s'ha indicat, s'explica pel caràcter sistemàtic de la mateixa gramàtica. De l'altra, potser pel seu parentiu amb els textos docents -cartilles, sil.labaris- dedicats a ensenyar els nois a llegir. En aquesta mena d'obres sí que hi havia llarguíssimes llistes de sil.labes, únic procediment conegut llavors per fer aprendre a lletrejar, sil.labejar i llegir.

Com hem vist abans, per Petit el criteri primer per discernir si un so és vocàlic o consonàntic és precisament la capacitat de formar tot sol sil.laba (p. 10r). Aquest criteri, esta-

(32) La temptació de dir que Petit aïllava, com alguns corrents fonològics actuals, un fonema [q^h] és massa evident per no comentar que el gramàtic setcentista volia dir només el que va dir, i que fer-lo antecessor de la conceptualització d'aquest suposat fonema seria raonable sols si Petit hagués prefigurat d'alguna manera el marc teòric en què proposar l'existència d'aquest fonema té sentit.

(33) L'estudi de les configuracions estructurals de la sil.laba catalana va de la p. 13v a la 49r, és a dir, ocupa 70 pàgines. A més, trobem al llarg de l'obra altres observacions esparses sobre el tema.

blert ja pels gramàtics alexandrins i que era el que indicaven normalment tant les gramàtiques llatines com les de llengües vulgars, té un caràcter inequívocament funcional. Normalment, feta aquesta distinció fonamental, els autors explicaven les relacions entre cada un dels sons i les lletres i ja no utilitzaven més -o ben poc- el criteri sil·làbic per ulteriors divisions i classificacions o, en qualsevol cas, ho feien barrejant-hi heterogèniament altres criteris.

En el cas de Joan Petit, en canvi, hom pot veure com tots els sons són continuament tractats amb referència al seu paper i la seva posició potencial en la síl·laba. Així, com ja he indicat, Petit no es restringeix a una primera divisió entre vocals i consonants, sinó que dins de cada un d'aquests dos grups diferencia entre simples i compostos, i encara, en el cas dels consonants, entre anteposats i postposats (veg. p. 10r-10v). Aquestes classificacions estan fetes sempre en funció de la síl·laba i conserven també, per tant, un caràcter netament funcional (34).

(34) Per Petit, els diftongs són locals compostes, és a dir, un conjunt que esdevé unitat justament per la seva posició solidària de nucli de síl·laba. De la mateixa manera, la posició de marge sil·làbic, que és el que determina que un so sigui consonant, determina també consonants compostes, és a dir, conjunts de consonants que integrats fan de marge de síl·laba. Alhora, les consonants, depenent si ocupen el marge anterior o posterior de la síl·laba, són anteposades o postposades. La idea de vocal composta podia haver-la obtingut Petit de Diego de Mello, el qual fa referència explícitament al concepte. Potser a partir d'aquesta font va ampliar la noció a les consonants, ja que Mello només feia servir l'expressió en el cas de les vocals.

Per poder referir-se amb claredat a les diferents estructures sil·làbiques i avisar de l'existència de sil·labes que poden ser representades amb diferents grafies, el metge vallesà va elaborar tota una terminologia -basada, això sí, en la tradició- que, si bé al començament pot semblar fosca, és en general d'una gran precisió. Així, classifica les sil·labes en dues espècies, la de només vocals i la de vocals i consonants; divideix la primera espècie en dues "varietats", "Mono-líteras" i "Bi-líteras" (diftongs); la segona en tretze varietats, que numera, en funció de la constitució dels dos marges (35). Explica també que les sil·labes poden ser "dissonats" -de diferent so- i "equi-sonants" -d'identíc so però escriptura diferent- (p. 14r). Etc.

Pel que fa a les estructures més senzilles de la sil·laba, Petit ordena les consonants "simples" en tres grups: les que poden fer de marge anterior i posterior, les que només poden fer de marge anterior i les que només poden fer de marge posterior (36).

(35) Veg. pp. 11r i 13v-14v. Alguna vegada, però, no queda pas tot clar: es refereix a sil·labes "Poli-líteras" (p. 11r), que, segons el que acabo d'explicar, tant podrien formar part de la primera espècie com de la segona.

(36) En els següents paràgrafs entendré, seguint Martínez Celdrán (1984: 364-370) i Payrató (1985: 104-105.), que una sil·laba és un conjunt de posicions ordenades successivament. Hi ha una posició central, el nucli (N), ocupada obligatòriament. Davant del nucli hi ha el marge anterior (Ma), que pot estar o no ocupat. Darrere el nucli hi ha el marge posterior (Mp), que pot estar o no ocupat. Entre el marge anterior i el nucli hi ha el semimarge anterior (sMa), posició que depèn del marge i pot estar també plena o buida. Aquesta posició és ocupada, quan és el cas, per líquides. El nucli pot tenir un sminucli anterior (sNa) i un de posterior (sNp), posicions reservades a les vocals que fan diftongs creixents i de-

Dono tot seguit la llista de les consonants enregistrades per Petit (p. 10v). Si no hi indico res, vol dir que ell les considera aptes tant per fer de marge anterior com per fer de marge posterior. En els altres casos, ho indico. Després de cada consonant poso exemples de mots en què, quan és possible, la dita consonant fa de marge anterior i posterior d'alguna síl.laba, independentment del fet que Petit els atorgui aquesta capacitat. Al final de la llista faig alguns comentaris.

1. [b]	<u>boix</u>	<u>capbreu</u>		
2. [p]	<u>pa</u>	<u>rap</u>		
3. [d]	<u>do</u>	<u>advertiment</u>		
4. [t]	<u>to</u>	<u>cot</u>		
5. [g]	<u>gos</u>	<u>agnòstic</u>		
6. [k]	<u>casa</u>	<u>poc</u>		
7. [v]	Només	marge anterior	<u>va</u>	<u>afgà</u>
8. [f]	<u>foc</u>	<u>puf</u>		
9. [z]	Només	marge anterior	<u>zona</u>	<u>esguerrat</u>
10. [s]	<u>sa</u>	<u>cas</u> (37)		
11. [ʒ]	<u>joc</u>	<u>boix verd</u>		
12. [ʃ]	<u>a</u>	<u>coi</u>		

creixents respectivament. Els "complements" del marge posterior són més problemàtics. Martínez Celdrán, per al castellà, parla de "marge posterior comple." quan hi ha dues consonants. Payrató, tenint en compte les peculiaritats del síl.labisme català, a més de referir-se al marge posterior, parla de dos semimarges posteriors possibles, opció que trobaríem realitzada en síl.labes com porcs o perns. Per poder designar cada una d'aquestes posicions amb un nom específic i tenint en compte que, en cas de trobar-se ocupades totes tres posicions alhora, l'última sempre ho està amb una [s], les anomenaré semimarge posterior (sMp), marge posterior (Mp) i postmarge posterior (pMp) -darrera posició, que només pot ocupar la [s]-. Mantindrè, això no obstant, la denominació marge posterior complex per referir-me d'una manera genèrica als casos que no hi hagi solament el marge posterior.

(37) De fet, aquesta consonant no apareix a la llista de la p. 10v, però sembla que per colit. Veg. p. 15r.

13. [m]	<u>ma</u>	<u>com</u>		
14. [n]	<u>no</u>	<u>on</u>		
15. [ɲ]	Només	marge posterior	<u>nyanyo</u>	<u>any</u>
16. [l]	<u>la</u>	<u>gol</u>		
17. [ʎ]	<u>lli</u>	<u>all</u>		
18. [r]	<u>rai</u>	<u>or</u>	(38)	
19. ("cu")	Només	marge anterior	<u>quan</u>	
20. [j]	Només	marge posterior	<u>remei</u>	(39)

Com indica Petit -i com se sap i pot veure's en els exemples-, les sis consonants oclusives poden fer de marge posterior de síl.laba. Ara bé, les sonores sols en el cas que la síl.laba següent comenci amb consonant sonora i, per tant, mai en posició final absoluta. No sembla pas que fos això el que tenia al cap Petit (veg. p. 11r). Per tant, aquí Petit es derivava enganyar per l'ortografia (veg. també 14r), i això li feia distingir -pel so, segons ell- ap i ab, at i ad, (p. 16v i 17v) i justificar articuladoriament la diferència entre c i q finals (la primera -al seu parer- té ressò, la segona és més suau) (veg. p. 53r) (40).

(38) Recordem que per Petit els dos sons vibrants són un de sol.

(39) En rigor, caldria dir, seguint la terminologia que he exposat abans, només seminucli posterior. No ho he escrit així per ser coherent amb l'exposició de Petit, que, com he dit, considera aquest so consonàntic. De fet, la consideració d'aquest so comporta altres problemes, com ara la seva possible posició estrictament consonàntica -però no com l'entenia Petit-, que tocaré després.

(40) No hem de descartar, de tota manera, la possibilitat que Petit sí que s'adonés que realment ap i ab sonen igual, però que el que volgués indicar, partint d'un criteri normatiu, era que, al seu parer, calia escriure-les diferentment perquè calia fer-les sonar diferentment, en la línia del que havia escrit

Pel que fa a les làbio-dentals, el gramàtic vallesà, com es pot veure al quadre, creia que només la sorda podia ocupar totes dues posicions. El fet és fàcil de comprendre si hom té en compte que en la pràctica hi ha molt poques possibilitats de trobar-se en català mots que presentin síl·labes amb el marge posterior ocupat efectivament per una làbio-dental sonora, tret dels casos de sonorització per contigüitat de mots, casos que fa l'efecte que no van ser considerats per Petit. Tot i així, en un moment (pp. 58v-59r) fa saber que, d'una manera "inusada", es podria trobar alguna sonora "post-posada". Es tracta també, però, com amb les oclusives, de casos no reals, de casos de confusió provocada per l'ortografia, a propòsit del quals repeteix l'argument que el que ens fa distingir la [v] de la [f] finals és el ressò (veg. també p. 68r).

Problemes semblants ens trobem amb les fricatives alveolars. Quan -com surt al quadre- Petit assenyala que la sonora només ocupa posicions de marge anterior, vol fer saber que sols representada per la lletra z ocupa aquesta posició. Pot ocupar -en opinió seva- la posició de marge posterior, però llavors és representada per la lletra s (veg. p. 17r). El problema està en el fet que, com en els casos de les oclusives i les làbio-dentals, en català sí que ha fricatives alveolars en posició de marge posterior, però justament en casos diferents dels que Petit considera com a tals. El metge de Sant Felip de Codines

molts segles abans Quintilià: Cum dico optinuit, secundum enim b litteram ratio poscit, aures magis audiunt p" (Institutio, llib. I, cap. VII, vs. 7, p. 135).

creia que la s a final de mot sempre representava una fricativa alveolar sonora -"suau", en mots seus-, quan, de fet, només és així si hi ha al darrere una paraula que comenci amb vocal o consonant sonora.

En relació a les nasals pot sorprendre que Petit pensi que la palatal només ocupa normalment el marge posterior. Podem trobar una explicació d'això en la circumstància que en català n'hi ha molt poques en posició inicial absoluta. De fet fa referència als mots començats per palatal nasal (nyiqui-nyoqui, nyic-nyac, nyau-nyau) (p. 15v), i reconeix que aquest so hi inicia síl·labes, però ho considera una excepció, i assenyala que el fet potser es pot explicar perquè -en opinió seva- deuen ser mots manlevats al castellà. Tot això el deu portar a considerar que no és geniu de tenir marges anteriors ocupats per una nasal palatal, i a escriure unes quantes vegades, en conseqüència, que els catalans pronunciem dany-ar i els castellans da-ñar (pp. 15v, 64v, 78r, 78v), afirmació realment difícil d'acabar d'entendre.

Tot això quant a síl·labes amb marges simples. Quan el marge anterior pot anar acompanyat d'un semimarge, la consonant que ocupa la dita posició de marge rep el nom de liquant (pp. 16v, 51r). La llista que Petit dona de consonants liquants -[b], [p], [d], [t], [g], [k] i [f]- conté efectivament tot el conjunt de les consonants que en català poden ocupar la posició de marge anterior quan hi ha semimarge. Pel que fa a les consonants que poden ocupar la posició de semimarge anterior

-[l] i [r]-, Petit les consigna i, seguint una llarga tradició encara vigent, les anomena líquides (vej. ib.).

En canvi, en tot allò que té a veure amb els marges posteriors complexos -potser pel fet que la descripció és més difícil- Petit és més fosc i es fa més embòlics. D'una manera general podem dir que es deixa enganyar força per l'ortografia i, com a conseqüència, inventaria síl·labes impossibles en català, com ara adj (p. 17v) -que, curiosament ara, fa igual a atj-, amt, arx [?], aln, alx [?], arl (41). La síl·laba travada per nasal velar és considerada, òbviament, travada per nasal i oclusiva velar (ib.).

Pel que fa a síl·labes amb marge posterior, semimarge posterior i postmarge posterior, Petit s'adona que aquesta última posició és ocupada sempre per l'alveolar fricativa (17v-18r). En l'inventari, juntament amb alps (i albs, considerada diferent), alts (i alds), alcs (i algs), alms, arps, arcs, arts, arms, arns i altres, presenta altres síl·labes que en català són impossibles: adjs, alx, aln, amps, ancs, ands, anfs, anrs, arfs i arxs (i també, és clar, aits, que deixo de banda). Els sons que entén que fan de semimarge posterior són les nasals -tret de la palatal-, les líquides i les oclusives dentals (vej. ib.).

La llista de síl·labes amb marge alhora anterior i posterior

(41) Altres síl·labes, si bé no són impossibles, no es donen avui en català central, i potser tampoc a l'època de Petit: alt, amp, ant (p. 17v).

té menys interès per a nosaltres, ja que és una llista repetitiva, és a dir, una suma de les dues varietats anteriors. Això no implica que no tingués interès fer-la sortir a la gramàtica, atès que, com ja he dit, es tracta d'una gramàtica sistemàtica per aprendre la llengua i, per tant, elaborada amb la intenció que hi aparegui tot.

Com a síntesi, es pot dir que en tota la part dedicada a la descripció estructural de la síl·laba s'hi nota, en general, coneixement de les diferents posicions sil·làbiques que poden ocupar els sons en abstracte, però desconeixement de les alteracions que es produeixen en funció de les distintes combinacions concretes.

2.2.4.2. Diftongs i triftongs

Com he dit, els diftongs i triftongs són, per Petit (p. 10r), "sonidos vocales compostos", és a dir, "unions de dos sonidos vocals en un sol sonido" (ib.). El gramàtic vallesà, contràriament al que era més habitual al moment, inicia l'exposició dels diftongs amb un enfocament més fonètic que no pas gràfic, i això li permet fer d'antuvi aquesta distinció entre sons vocàlics simples i compostos. Dit altrament, Petit, en aquest cas com en d'altres, no parteix dels signes sinó dels sons. És el fet de constituir un mateix so -una mateixa síl·laba- el que fa que hi hagi "unió" -i diftong o triftong- i, doncs, so vocàlic compost (veg. p. 45v) (42).

(42) Per exemple, Baldric Rexach, partint de l'ortografia com

Potser el fet de tractar primerament aquest fenomen a l'ortologia li permet aquesta claredat conceptual, claredat que és de bon començament més difícil d'assolir partint d'una orientació estrictament ortogràfica. Això no vol dir, lògicament, que en les pàgines de l'ortografia no torni sobre el tema amb termes en part més convencionals i dedicant-hi més espai. No podem oblidar en cap moment que el text de Petit pretén ensenyar a escriure, i que l'escriptura ortogràfica convencional -com era en el fons la que Petit proposava- no es correspon sistemàticament amb allò que en lògica hauria de derivar-se d'una exposició estrictament teòrica del fenomen. Petit havia de fer notar -i explicar com es resolia en l'escriptura- aquesta manca de correspondència lògica.

És per això que el gramàtic setcentista, en la part ortogràfica, fa una classificació de diftongs que, si bé en un primer moment pot fer pensar que ha oblidat la seva primera definició precisa i austera, no trenca en realitat la coherència de l'e posició i, tanmateix, fa possible d'una manera didàctica la intel·ligència de les diferències que hi ha entre l'ortografia i l'estricta fonètica. Aquests són els diftongs que Petit considera:

- 1) "Verdadèr". Diftong decreixent amb semivocal velar ("unió de dós vocals en un sonido") (p. 45v).
- 2) "Liquid". Diftong creixent amb semiconsonant velar prece-

era tradicional, havia definit el diftong com a "unió de dos lletres vocals" (1748: 415), sense fer referència a la síl·laba i sense tenir en compte que dos lletres estrictes, si no representen de fet sons, no poden fer diftong.

dida d'oclusiva velar (p. 46r).

- 3) "Ortogràfic ó aparent". Diftong ortogràfic però no real, no fonètic: que, aig (pp. 46r, 107r).
- 4) "Figurat ó finjíd". Diftong no natural, forçat per necessitats mètriques o poètiques (p. 48r) (43).

Deixo ara de costat els diftongs ortogràfic i figurat, i sintetitzo el que Petit explica dels altres. Pel metge vallesà hi ha, d'una banda, els diftongs verdaders, és a dir, els diftongs decreixents representats per au, eu, iu, ou i uu (pp. 10r, 14v). La semivocal és anomenada vocal "juntsonant" (pp. 16r, 45v, 106v); la vocal nuclear, "sonant" (p. 45v) (44). Del diftong decreixent amb semivocal palatal en parlaré tot seguit.

De l'altra banda, Petit enregistra els diftongs creixents representats per ua, ue, ui i uo i precedits de consonant velar oclusiva, que anomena líquids. Els presenta com una mena de diftongs en els quals les consonants g i g han "liquat" la vocal u (pp. 17r, 47r, 51v). Aquesta semiconsonant sona, llavors, "líquida y débil-mènt" i s'anomena "líquida" (p. 16r) o "débil sonant" (p. 59v. Veg. també pp. 86r, 106v). Fa notar, però, que hi ha mots iniciats amb oclusiva velar que no fan diftong, com ara cu-a i "cu-en-to" (p. 65v). No consigna cap altra mena de diftongs creixents.

(43) Fa una classificació semblant del triftongs (p. 48v).

(44) Pel que fa al diftong [uw], tot i que certament existeix en català, els exemples que Petit posa segurament no són tals, sinó síl·labes llargues o conjunts formats per dues síl·labes: lluu, cruu, prou [?] (p. 46r).

Pel que fa als diftongs decreixents amb semivocal palatal, Petit, com ja he explicat en parlar de les consonants, els enregistra, però no com a tals diftongs sinó com a sil·labes travades per la "consonant" y (p. 10v). Amb tot, com també ja he fet saber, en algun moment reconeix que de fet aquesta suposada consonant és "junt-sonant" i, per tant, vocal que fa diftong decreixent (pp. 69r-69v) (45).

Petit rebutja explícitament el diftong creixent amb palatal, que, en canvi, troba normal en castellà. Dit a la seva manera, els castellans pronuncien la "consonant" y anteposada a les vocals, mentre que els catalans només postposada (p. 15r). Segons Petit, els catalans pronunciem el pronom personal jo amb palatal fricativa sonora (p. 15v). D'altra banda, dóna efectivament com a mots de tres sil·labes els següents (p. 48r): àmia (forma del subjuntiu -i àmias, àmian-), gràcia, sèrie, etc. (i indica que en poesia aquests mots poden fer-se de dues sil·labes gràcies a una llicència mètrica, la sinèresi). I com a mots de quatre sil·labes aquests: presència, espècie, potència (pp. 79v, 101v. Veg. també pp. 107r-107v i 108r).

Es fa més difícil saber què pensava Petit de mots com iaia, on la palatal és considerada consonàntica. No ho podia consi-

(45) Com a dada que pot tenir interès, cal assenyalar que Petit diu explícitament que no hi ha diftong en mots com caixa, ja que la i no hi "sona" de cap manera (p. 47v). Faig constar això perquè algun gramàtic posterior a Petit i, com ell, de comarques orientals on aquesta i avui no es "pronuncia", sens dubte enganyat per l'ortografia, sí que va creure percebre-hi un lleuger so semivocàlic.

derar, lògicament, un cas de diftong creixent, de semiconsonant, però tampoc l'havia aïllat com a consonant estricta. Un mot com jo no li oferia massa problema, ja que, com he dit, no hi tenia en compte cap altra pronúncia que la de palatal fricativa sonora. Potser pensava el mateix de l'adverbi ja. En el cas de joia ho resolva dient -ignoro si sincerament- que els catalans pronunciàvem aquest mot amb la palatal en posició de marge posterior de síl.laba, és a dir, representant-ho ortogràficament, joi-a (p. 15v). Potser no s'hi va aturar més, ja que de fet en català hom pot trobar molt pocs mots de la mena iaia.

Quant als triftongs, Petit en va fer una classificació anàloga a la feta amb els diftongs, on distingia prou bé allò que és ortogràfic, allò que és forçat, etc. (pp. 48.-49r). Els que va donar com a reals són de la mena quau.